

UDK [272-789.2-055.2:322] (497.581.1Zadar)“1943/1970”(091)
272-9(497.5)“19”

<https://doi.org/10.53745/ccp.45.88.7>

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 9. travnja 2021.

Prihvaćeno za objavljivanje: 16. lipnja 2021.

POKUŠAJ EKSPROPRIJACIJE I OBNOVA SAMOSTANA SESTARA BENEDIKTINKI I CRKVE SV. MARIJE U ZADRU (1943. – 1970.)

Tado ORŠOLIĆ

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru
Obala kneza Trpimira 8, 23 000 Zadar
taorsolic@gmail.com

U radu se temeljem arhivskih izvora analizira obnova samostana i crkve sv. Marije u Zadru. Samostan i crkva su tijekom angloameričkog bombardiranja Zadra porušeni 1943./1944., a ondašnje vlasti su 1945. nisu uspjele u svom naumu da svu imovinu i kompleks samostana sv. Marije stave pod privremenu državnu upravu. Od 1948. godine uz pomoć i inicijativu tadašnjeg vodstva Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti započete su pripreme za obnovu. Crkva sv. Marije je do 1959. uglavnom obnovljena, ali samostan nije pa su 1960. sestre benediktinke uputile molbu za obnovom. Obnovu su priječile gradske vlasti pod izgovorom da je prema novom urbanističkom planu na tom mjestu planirana gradnja muzeja. Nakon godina pregovora s gradskim i republičkim organima dozvola za obnovu je ipak dobivena 1968. godine. Gradnja obnove samostana trajala je do 1970. godine kada su se benediktinke nakon dvadeset šest godina vratile u svoj samostan. U kompleksu sv. Marije na njihovu zemljištu 1972. izgrađena je zgrada u kojoj je smješten muzej crkvene umjetnosti u Zadru, službeno otvoren 1976. godine.

KLJUČNE RIJEČI: samostan benediktinki sv. Marije, Nadbiskupski ordinarijat Zadar, Akademija, NOO Zadar; biskup Marijan Oblak.

Uvod

Samostan i crkva sv. Marije, sestara benediktinki, koji se nalazi u Zadru ulazi u red iznimno vrijednih hrvatskih spomenika kulture koji ima svoje lokalno, nacionalno, kulturno i povijesno značenje. Opat samostana sv. Krševana dao je opatici Čiki 1066. godine prostor na mjestu gdje je već postojala crkvice sv. Marije, a ona će tu obnoviti, odnosno sagraditi

samostan i crkvu. Samostan je osnovan 1066. (ili ranije 906.),¹ a crkva (trobrodna bazilika) sv. Marije građena je u romaničkom stilu krajem 11. stoljeća i posvećena 1091. godine. Krajem 1066., o Božiću, samostan dobiva kraljevsku slobodu (oslobođenje od svih državnih davanja), koju je darovao hrvatski kralj Petar Krešimir IV., zajedno s još nekim posjedima. Kasnije su taj privilegij potvrdili i hrvatski kralj Zvonimir (1087.) te hrvatsko-ugarski kralj Koloman. Vođenje samostana nakon smrti opatice Čike preuzela je njena kći opatica Vekenega (ili Većenega), koja ga dodatno uređuje te gradi ranoromanički zvonik (1105.) uz crkvu sv. Marije. Samostan je tada obnovljen, dograđen i izgrađen na starim temeljima i kroz mnoga stoljeća je postojao i postoji sve do danas. Tijekom stoljeća izvršeni su određeni građevinski i restauratorski zahvati na crkvi, zvoniku, kapitolu i samostanskoj zgradi, osobito tijekom 15. i 16. stoljeća.² Tako je samostan brižno čuvan i sačuvan sa svojim vrijednim umjetničkim arhitektonskim materijalnim i kulturnim dobrima kao što su crkva, zvonik, kapitul i samostan, a napose s vrlo vrijednom i bogatom kulturno-umjetničkom baštinom: riznicom samostana sv. Marije i zbirkom izvanredno vrijednih umjetničkih predmeta iz zadarske, odnosno hrvatske povijesti. Sve to su koludrice samostana sv. Marije na čelu sa svojim opaticama kroz mnoga stoljeća marljivo stjecale, brižljivo čuvale i sačuvale kao umjetničku baštinu koja je uz ostalo sakralno umjetničko blago Zadarske nadbiskupije poznata kao »Zlato i srebro Zadra«. Iz tog fundusa od preko dvjesto predmeta utemeljena je Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru (SICU). Gotovo devet stoljeća su samostan i crkva odolijevali zubu vremena, ratovima i raznim državnim upravama, koji su se smjenjivali nad Zadrom i Dalmacijom od srednjeg vijeka i hrvatskih vladara pa sve do suvremene povijesti Drugoga svjetskog rata. Tada su krajem 1943. i u prvim mjesecima 1944. uslijed angloameričkih bombardiranja Zadra samostan i crkva sv. Marije uništeni i zapaljeni. Koludrice su se morale iseliti već nakon prvih bombardiranja Zadra 28. studenoga i 16. prosinca 1943., prvo u »ubožnici sv. Frane, zatim bolnici, pa kod obitelji Stulić u Ninu iz koje je bila koludrica M. Klementina, zatim u obiteljskoj kući Šalov nasuprot crkve sv. Križa u Ninu«³. Tamo su ostale kratko vrijeme, a onda su od veljače 1944. prema odredbi Nadbiskupskog ordinarijata Zadar (br. 16/44 od 5. veljače 1944.) preseljene u benediktinske samostane u Pagu, Rabu i Cresu.⁴ Nakon završetka rata na poziv nadbiskupa

¹ Viktor Novak drži da je na mjestu današnjeg samostana sv. Marije koji je sagradila opatica Čika 1066. već postojala crkva i samostan benediktinki, i to 906. godine. O tome vidjeti više u: Viktor NOVAK, *Zadarski kartular Samostana svete Marije*, Zagreb, 1959., str. 19–28. i Viktor NOVAK, »Manastir Sv. Marije – riznica hrvatske devetvekovne prošlosti«, *Zadarska revija*, br. 2–3, Zadar, ožujak-lipanj 1967., str. 88.

² Viktor NOVAK, *Zadarski kartular Samostana svete Marije*, Zagreb, 1959., str. 19–28. i Viktor NOVAK, »Manastir Sv. Marije – riznica hrvatske devetvekovne prošlosti«, *Zadarska revija*, br. 2–3, Zadar, ožujak-lipanj 1967., str. 85–88; Anastazija ČIZMIN, »Predgovor«, *Lauda nitens muta – Zbornik radova s kolokvija u povodu 900. obljetnice Vekenegin epitafa*, Pavuša VEŽIĆ – Ivo JOSIPOVIĆ (ur.), Zadar, 2018., str. 11–12.

³ »40. obljetnica povratka zadarskih benediktinki u samostan Sv. Marije«, *Radio Vatikan*, dostupno online URL: http://www.archivoriadiovaticana.va/storico/2010/09/28/40_obljetnica_povratka_zadarskih_benediktinki_u_samostan_sv_marije/cro-426109 (zadnje posjećeno 28. lipnja 2020.).

⁴ Arhiv Samostana benediktinki sv. Marije u Zadru (dalje: ASBSMZD), dopis nadbiskupa Munzanija, Oglasnom Narodnom oslobodilačkom odboru – Upravni odio – Split (br. 133/45, 2. srpnja 1945.). Ovom prigodom se zahvaljujem č. m. Anastaziji Čizmin, opatici benediktinskog samostana sv. Marije u Zadru, ali i ostalim časnim sestrama iz samostana, koje su mi pomogle oko pregleda i uvida u dio arhiva samostana koji se odnosi na obnovu samostana i kompleksa sv. Marije.

Petra Dujma Munzanija⁵ vratile su se 1947. godine u Zadar. Budući da su crkva i samostan bili potpuno porušeni, bile su privremeno smještene u Nadbiskupskom sjemeništu Zmajevič sve do 1970., kada su se vratile u obnovljeni samostan.⁶

U radu će se temeljem analize arhivskog gradiva iz Arhiva Zavoda za povijesne znanosti HAZU-a, Arhiva samostana benediktinki sv. Marije u Zadru, Arhiva Zadarske nadbiskupije, Državnog arhiva Zadar Narodnog odbora općina (NOO) Zadar i Narodnog odbora Kotar (NOK) Zadar nastojati ukazati na višekratne faze obnove samostana i crkve sv. Marije nakon završetka Drugoga svjetskog rata. Osnovno pitanje koje se u radu nameće jest zašto je obnova kompleksa samostana sv. Marije trajala najduže od obnove svih drugih kulturno-povijesnih objekata u Zadru i s tim u vezi utemeljenje, odnosno otvaranje Stalne izložbe crkvene umjetnosti (SICU) u Zadru sve do 1976. godine. Uz pitanje zašto je za obnovu samostana trebalo čekati dvadeset pet godina razmatra se nekoliko odgovora: dugotrajnost restauratorsko-konzervatorskih i građevinskih poslova, nedostatak materijalno-financijskih sredstava i gradski urbanistički plan kojim se planirao drugi sadržaj na mjestu kompleksa sv. Marije te s tim u vezi zabrana obnove samostana od strane lokalnih gradskih tijela, odnosno političkih komunističkih upravnih struktura NOO Zadar. U prvoj fazi obnove do 1960. godine moglo bi se reći da zbog nedostatka financijskih sredstava nije izvršena obnova kompleksa sv. Marije, ali nakon toga je jedini razlog nedopuštanja obnove vezan direktno uz političke odluke, jer tadašnje kotarske, odnosno općinske vlasti nisu dopuštale obnovu samostana jer to nije bilo u skladu s urbanističkim planom izgradnje muzejskih ustanova na tom lokalitetu. Kritička analiza izvornih dokumenata iz spomenutih arhiva (kao i iz ostalih izvora i literature) koji su korišteni kao osnova za proučavanje navedene tematike daju jednu širu sliku takvih nastojanja i napora za obnovom kompleksa sv. Marije. Obnova kompleksa sv. Marije i s tim u svezi osnivanja SICU uz posredovanje Jugoslavenske (Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti (dalje: Akademija) postao je (među ostalim projektima) nacionalni kulturni projekt tadašnje Socijalističke Republike (SR) Hrvatske, koji su predvodili Grad Zadar, Nadbiskupski ordinarijat Zadar, benediktinke samostana sv. Marije i Akademija (Institut u Zadru).

⁵ Mons. Petar Dujam Munzani, zadarski nadbiskup (Zadar, 4. prosinca 1890. – Brindisi, 28. siječnja 1951.). Bio je apostolski administrator Zadra i naslovni biskup Serepta (1926. – 1933.), zadarski nadbiskup 1933. – 1948., naslovni nadbiskup Tiana (1948. – 1951.). Nadbiskup Munzani je, nakon ponovne obnove i ujedinjenja Zadarske nadbiskupije od 1. ožujka 1948., zatražio od pape Pija XII. da ga uslijed »novonastalih političko-društvenih uvjeta i zbog bolesti srca i naglušnosti« razriješiti dužnosti zadarskog nadbiskupa. Papa je prihvatio njegovo odreknuće imenovavši ga naslovnim nadbiskupom Tiana. Po odlasku iz Zadra 4. ili 5. kolovoza 1948., Munzani je prvo boravio u Vatikanu gdje je imenovan kanonikom bazilike sv. Petra, a onda se nakon dvije godine preselio u okolici Brindisija. Preminuo je naglo 28. siječnja 1951. pred svetohraništem u katedrali u Oriju. Više o nadbiskupu Munzaniju vidjeti u: Pavao KERO, »Pregled povijesti Zadarske nadbiskupije od 1918. do 1947. godine«, str. 225–228. i Marijan OBLAK, »Razdoblje povijesti Nadbiskupije zadarske od 1948. godine do početka 21. stoljeća«, str. 257–263, *Sedam stoljeća zadarske Crkve, sv. 2; Od pada Mletačke Republike do pohoda pape Ivana Pavla II.*, Livio MARIJAN (ur.), Zadar, 2013.; Marijan OBLAK, »Povijest Zadarske nadbiskupije od 1948. do 70-ih godina 20. stoljeća«, *Zadar i okolica od Drugog svjetskog rata do Domovinskog rata. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 21. studenoga 2007. u Zadru*, Tado ORŠOLIĆ (ur.), Zagreb – Zadar, 2009., str. 108–109.

⁶ Ljiljana JURJEVIĆ, »Od bijede i neimaštine do najljepšeg benediktinskog samostana«, *Zadarski list*, 1. 10. 2015., dostupno online URL: <https://www.zadarskilist.hr/clanci/01102015/od-bijede-i-neimastine-do-najljepseg-benediktinskog-samostana> (zadnje posjećeno 28. svibnja 2020.).

1. Pokušaj eksproprijacije ili stavljanja pod privremenu državnu upravu cjelokupne imovine (pokretnih i nepokretnih dobara) samostana benediktinki sv. Marije

Zbog jasnoće problematike vezano uz obnovu samostana sv. Marije, trebalo je analizom arhivskih izvora (Arhiv samostana benediktinki sv. Marije u Zadru) utvrditi genezu problema obnove samostana koji je potrajao od trenutka prijave štete 31. listopada 1945. na samostanu pa sve do izgradnje 1970. godine i povratka sestara benediktinki »kući« u svoj samostan. Po uspostavi novoformiranih komunističkih vlasti u Zadru izvršni državni organ Okružni narodnooslobodilački odbor (ONOO) Zadar – Upravni odjel, sukladno odluci Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (ANVOJ) od 21. IX. 1944. (čl. 2.) i odluci Nacionalnog Komiteta Narodnooslobodilačkog odbora Jugoslavije od 20. veljače 1945, na koju se poziva prilikom odluke o eksproprijaciji, donosi *Rješenje* po kojem se stavlja »pod privremenu državnu upravu cjelokupna imovina Samostana Koludrica Benediktinki Svete Marije u Zadru«⁷. U *Rješenju* se navodi da se za privremenog upravitelja, dok Zemaljska uprava drukčije ne odluči, postavlja Stjepan Gunjača, tadašnji direktor Arheološkog muzeja u Zadru, koji je imao zadaću sačuvati imovinu, osposobiti građevne objekte i da »privredno poboljša gospodarsko dobro«. Kao jedan od glavnih razloga koji ONOO Zadar, navodi u obrazloženju zašto se donosi takva odluka jest navodna prijetnja uništenja iznimno vrijednih predmeta »kulturno naučne i umjetničke vrijednosti« zbog odsutnosti njihovih vlasnika, tj. sestara benediktinki sv. Marije u Zadru. Također se citira dio, očito izvađen iz širega konteksta, dopisa koji je zadarski nadbiskup Munzani poslao Prosvjetnom odjelu ONOO Zadar, gdje se navodi kako je »utvrđeno da je u Samostanu sv. Marije tijekom bombardiranja propao (izgorio, op.) jedan politik slikara Giordiana i jedno propće umjetničke vrijednosti. Ne znam da li je propala još koja slika, potanko će se moći saznati kada se povrati koja Koludrica i kada se ostrane ruševine« i temeljem toga se zaključuje kako je samostan i sva pripadajuća imovina napuštena i izložena propadanju. U nastavku tog rješenja dalje se navodi kako nije riječ o »podržavljenju imovine, nego samo o privremenoj državnoj upravi napuštene imovine« kako se ne dira u vlasnička prava imovine, nego u odsutnosti stvarnih vlasnika lokalni organ stječe prava uprave nad vlasništvom tog imetka. Na kraju se navodi kako je, zbog bijega njihovih stvarnih vlasnika imovina ostala napuštena »privredno neiskorištena« i kako prijeti opasnost od njezina uništenja, valjalo na temelju dokaza i činjeničnog stanja donijeti takvu odluku »na zakonu osnovanu«.⁸

Na tu odluku, odmah je reagirao (isti dan kad ju je dobio 27. lipnja 1945.) zadarski nadbiskup Munzani te je pokušao nastalu situaciji riješiti s okružnim, odnosno lokalnim vlastima. Posjetio je predsjednika ONOO Zadar Antuna Žuvanića gdje mu je sve potanko usmeno obrazložio i pritom izrazio veliku zabrinutost zbog takve odluke. Sutradan (28. lipnja) predsjednik ONOO Zadar Ante Žuvanić odgovorio mu je pismom u kojem navodi kako nadbiskup može biti potpuno miran u pogledu sudbine imovine sv. Marije »jer da će se s njome postupati samo po zakonu«. Jednako tako, samostan sv. Marije je prema gruntovnici vlasnik te imovine, ali i »da za sada ta imovina pada pod zakon AVNOJ-a« i

---

⁷ ASBSMZD, Rješenje, Okružni NOO Zadar, Upravni odjel (br. 1594/45, 24. VI. 1945.).

⁸ *Isto.*

da se »ne može mijenjati doneseno rješenje«. ⁹ Nakon što je dobio »niječni odgovor koji ga je duboko razočarao« Nadbiskupski ordinarija odmah je (29. lipnja) uložio *prosvjed* na tu odluku. Nekoliko dana nakon toga, nadbiskup Munzani je 2. srpnja uputio opsežnu predstavku, odnosno žalbu preko ONOO Zadar na Oblasni Narodni oslobodilački odbor (ONOO) – Upravni odio u Splitu i na znanje Predsjedništvu AVNOJ-a (Vjerska komisija), Predsjedništvu Hrvatske narodne vlade i Preuzvišenom delegatu sv. Stolice pri Episkopatu Jugoslavije u Zagrebu. U opsežnoj predstavi na dvanaest stranica obrazlaže u dva dijela *Činjenično stanje spora* i *Pravno stanje spora* u kojima potanko opisuje kako i na koji način je sačuvana kulturno-umjetnička i crkvena dragocjenost Zadarske nadbiskupije tijekom angloameričkog bombardiranja Zadra 1943./1944. i općenito od Drugoga svjetskog rata. Nadbiskup Munzani je o svom trošku dao »zazidati kod crkve sv. Marije (u zvoniku sv. Marije, op. a.)« u »prostrani podzemni i nadzemni bunker« sve dragocjene umjetničke i kulturno-povijesne vrijednosti i tako ih sačuvati od uništenja tijekom bombardiranja, ali i otuđenja od strane talijanskih vlasti. ¹⁰ Budući da je samostan tijekom bombardiranja bio uništen, sestre benediktinke su se morale zbog vlastite sigurnosti iseliti u druge samostane, ali su ruševine samostana i crve sv. Marije (pa i njihova okolina) svakodnevno brižno nadzirane od strane Ordinarijata i njihovih svećenika. Kako bi još bolje maskirali i sačuvali sklonište u kojem su se nalazile crkvene umjetnine druge vrijednosti »ja isti i moji svećenici sa mnom nabacali smo nad otvorom gomilu ruševina« i »vlastitom pogibelji života pod bombama i pred Nijemcima čuvali smo bunker, tako da je isti ostao netaknut«. Nakon što je u Zadar ušla partizanska Narodnooslobodilačka vojska tada je Nadbiskupski ordinarijat zatražio da se u blizini postavi »vojna straža radi bolje sigurnosti«. ¹¹ Nadalje se potan-

⁹ ASBSMZD, Preuzvišenom nadbiskupu Monzani Dujam Petru Zadar (br. 3028/45, 28. VI. 1945.).

¹⁰ ASBSMZD, Oblasnom Narodnom oslobodilačkom odboru – Upravni odio Split, br. 133/45, 2. srpnja 1945. Ovdje nadbiskup Munzani opisuje kako je prema »naredbi Svete Stolice«, koja je okružnicom poslana svim biskupima u ratu, da se sačuvaju svi vrijedni crkveni umjetničko-kulturni i povijesni predmeti, postupio po istome i u lipnju i srpnju 1943. obišao cijelu Zadarsku nadbiskupiju, čak i okolna područja nadbiskupije (npr. Nin), dajući župnicima i redovnicima do znanja da se sačuvaju takvi predmeti. Nakon što su umjetnine i sakralne vrijednosti sakupljene, zazidane su u skloništu, »bunkeru«, koje je 19. rujna 1943. u potpunosti zatvoreno. Sljedeće godine, 4. ožujka 1944., Munzani navodi da je talijansko Ministarstvo nacionalne znanosti – Glavni odjel umjetnosti, preko mletačkog patrijarha (?), op. a.), poslalo »ovom Ordinarijatu naredbu da sve crkvene dragocjenosti i umjetničke predmete činovniku Salvagnu, izričito poslanom u Zadar, nalogom da te predmete prenese u Italiju sa parobrodom 'Italia'. Ja sam se tomu najodvažnije protivio namjerom da pošto po to sačuvam ovim krajevima remek – djela, koja su spomenik mjesne povijesti i vjerskog osjećaja naših djedova. Obratio sam se u tu svrhu i samoj svetoj Stolici, od koje sam dobio zatraženu dozvolu da predmeti mogu ostati u Zadru i da ih ja čuvam kao posebni uoblašćenik svete Stolice (podcrtao, a.). Na temelju te odluke uspio sam da zapriječim prijenos rečenih predmeta u Italiju, pače sam isposlovaao da mi budu uručeni i oni predmeti, koji su bili vanka bunkera, i bili su veće spremljeni za prijenos u Italiju.«

¹¹ ASBSMZD, Oblasnom Narodnom oslobodilačkom odboru – Upravni odio Split, br. 133/45, 2. srpnja 1945.; Abdulah SEFEROVIĆ, »Ora et labora«, *Nedjeljna Dalmacija*, 18. VII. 1971., str. 3. U novinskom članku koji je pisan povodom preseljenja benediktinki u obnovljeni samostan, časna majka opatica Benedikta Brauna navodi kako su sestre benediktinke sačuvali crkveno-umjetničke vrijednosti iz samostana i ostalih zadarskih crkava koje su tamo bile donesene. »Talijani su počeli evakuirati vrednote iz grada i jednoga dana je na vrata samostana zakucao prefekt grada s vojnicima i nalogom da se cijeli samostan sa svim inventarom ima ukrcati na brod, koji je već bio u luci, i preseliti u Italiju. Jer postoji opasnost da sve propadne u Zadru. Stale smo na vrata a ispred nas časna majka Tereza Manzoni raširila je ruke i rekla: Ako sve propadne neka i mi propadnemo s ovim što stoljećima čuvamo ovdje. Od svih relikvija žive se ne rastajemo, niti se s ovog mjesta mičemo. Mi smo koludrice u klauzuri.« Dalje kaže, kako su dvojica povjerljivih radnika noću kopala podno zvonika, a one su »cijelu noć iznosile zemlju«, a kako bi proširili prostorije za smještaj umjetnina, morali su ukloniti i grob jedne opatice. »A onda smo najvrjednije što je moglo stati lijepo složile (na brzinu sam ubacila

ko obrazlaže činjenično stanje i naglašava kako samostan i crva sv. Marije, nikada nisu bili napušteni, nego su sestre benediktinke kao stanovnice i vlasnice samostana morale iseliti kao i svi drugi kojima su stanovi i kuće bile razrušene bombardiranjem, ali da je od strane Nadbiskupskog ordinarijata prostor samostana i crkve te sve što se nalazilo u njemu bilo brižno čuvano. Osim toga, samostan i crkva sv. Marije su pod jurisdikcijom Nadbiskupije, u upravnom smislu samostan vodi upravitelj kojeg imenuje nadbiskup zadarski tako se ne može tvrditi, kako stoji u rješenju ONOO Zadar, da su svi članovi i benediktinke izbjegli s upravom jer se i opat Ljubo Večeralo, upravitelj samostana, i nadbiskup zadarski nalaze u Zadru. Zaključuje se kako nema nikakve dvojbe da je zakoniti predstavnik crkava u Nadbiskupiji, pa tako i crkve sv. Marije, Nadbiskupski ordinarijat (biskup ili nadbiskup) i da u slučaju samostana i crkve sv. Marije ne stoji tvrdnja o bijegu uprave i zakonitih predstavnika, kako piše u rješenju ONOO Zadar, a koji se poziva na odluke AVNOJ-a (od 29. studenoga 1944.). Prema tome, traži se obustava postupka po izdanom rješenju sve dok se ne riješi podnijeta žalba i da se sklonište sa skrivenim umjetninama i drugim crkvenim vrijednostima, kako iz crkve sv. Marije tako i ostalih crkava pohranjenih ovdje, ostavi netaknutim i ne otvaraju bez prisutnosti predstavnika Nadbiskupije. Na kraju se navodi da je rješenje te žalbe *hitne naravi* poradi nužne zaštite i očuvanja imovine samostana i crkve sv. Marije, ali jednako tako i dragocjenosti ostalih crkava pohranjenih ovdje.¹²

Nakon mjesec i pol (15. kolovoza 1945.) Upravni odjel Oblasnog narodnog odbora Dalmacije Split kao drugostepena vlast donosi rješenje kojim se prihvaća žalba Nadbiskupskog ordinarijata Zadra i poništava odluka ONOO Zadar. U obrazloženju te odluke navodi se kako se odluka ONOO Zadar »temelji na pogriješno rasuđenom činjeničnom stanju« jer da »zakonski predstavnici imovine koja je u pitanju nisu izbjegli jer se premještaj ne može smatrati bjekstvom pa stoga ni imovina nije mogla biti stavljena pod privremenu državnu upravu i nadzor«. A također i nakon premještaja benediktinki iz samostana njihova imovina nije bila napuštena jer je »bila redovito i neprekidno za cijelo vrijeme okupacije upravljana po Nadbiskupskom ordinarijatu u Zadru kao crkvenoj vlasti nadležnoj za vanjsku upravu takvom imovinom«¹³. Tako je 1945. spašena imovina samostana i crkve sv. Marije od eksproprijacije novouspostavljenih državnih komunističkih vlasti, odnosno stavljanja cjelokupne imovine samostana sv. Marije pod tzv. privremenu državnu upravu. Sve poslije što je slijedilo oko obnove kompleksa sv. Marije nalazilo je na poteškoće, već u najranijoj fazi obnove ta je prilika propuštena još 1947. kad je materijal za obnovu bio pripravljen, i osobito 1960., kada su benediktinke, odnosno Nadbiskupski ordinarijat zatražili od NOO

---

nešto čipaka i tekstila), a na vrh smo postavile škrinju sv. Šimuna i onda sve to zazidale... Samo sat vremena poslije nego smo zazidale skrovište, počelo je bombardiranje.«

Ne nalazimo izvore o tome događaju da su se benediktinke suprotstavile odnošenju crkveno-umjetničkog blaga iz samostana, osim po pričanju majke opatice Braun. Jedino se takav događaj u određenom obliku spominje u promemoriju koji je sastavio biskup Oblak (8. rujna 1962.). Tu se navodi kako je »pred Zadrom 1942.(?) brod talijanske ratne mornarice čekao, da po nalogu talijanskih vlasti prenese u Italiju arhiv i umjetnine Svete Marije. Energični stav redovnica spasio je to blago i ono je sada u Zadru.« Arhiv Nadbiskupije zadarske (HR-ANZD), *Benediktinke Zadar I.*, (promemorija) Povijesni samostan čč. ss. benediktinki SVE-TA MARIJA u Zadru.

¹² ASBSMZD, Oblasnom Narodnom oslobodilačkom odboru – Upravni odio Split, br. 133/45, 2. srpnja 1945.

¹³ ASBSMZD, Odluka, Oblasni Narodni odbor Dalmacije – Upravni odjel, br. 2133/45, 15. VIII. 1945.

Zadar da se dopusti obnova samostana sv. Marije, na što su dobili odbijenicu pod objašnjenjem da se tu prema urbanističkom planu imaju graditi gradski muzeji.

Slika 1a. Samostan prije savezničkog razaranja 1944.

Slika 1 b. Samostan nakon savezničkog razaranja 1944.

Slika 1. Samostan prije i nakon savezničkog razaranja 1944.

Izvor: a) ASBSMZD, fototeka i b) Arheološki muzej Zadar, Sv. Marija, zapadni dio klaustra, Fuis, srpanj 1949., 920 – ZM52c

Slika 2 a. Unutarnji dio porušenog samostana

Slika 2 b. Radovi na obnovi samostana

Slika 2. Unutarnji dio porušenog samostana sv. Marije i radovi na obnovi
Izvor: a) Arheološki muzej Zadar, Sv. Marija, Samostan, romanička zgrada, unutrašnjost, 665 1860 i b) HR-AZDN, *Benediktinke Zadar II*.

2. Inicijative i prva faza obnove samostanskog kompleksa i crkve sv. Marije (1947. – 1960.)

Krajem 30. listopada ili 1. studenoga 1944. u potpuno porušen grad i bez otpora u Zadar ulaze partizanske snage (Prvi bataljun Zadarskog partizanskog odreda) i Komunistička partija postupno uspostavlja upravnu i izvršnu vlast te se formiraju ostali politički i administrativno-teritorijalni upravni organi. Iako je Zadar tada proglašen hrvatskim, odnosno jugoslavenskim gradom, on to postaje *de jure* tek mirovnim sporazumom u Parizu 10. veljače 1947., kada je potpisan međudržavni sporazum o razgraničenju između Italije i Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ).¹⁴ To je bio jedan od razloga zašto je grad ležao u ruševinama jer njegov pravni status još uvijek nije bio riješen, nego tek na spomenutoj mirovnoj konferenciji u Parizu. Stanovnici Zadra uglavnom samoinicijativno, a kasnije uz organizaciju novouspostavljenih organa vlasti FNRJ rade na raščišćavanju ruševina. Međutim, prave obnove i izgradnje razorenog grada nema sve do početka 50-ih godina 20. stoljeća.¹⁵ Obnova porušenog Zadra započela je od 1947., čija je povijesna jezgra teško razorena u bombardiranju angloameričkog zrakoplovstva od studenoga 1943. i tijekom 1944. godine. Tom prilikom potpuno su srušeni i izgorjeli mnogi stambeni, kulturni i sakralni objekti.¹⁶ Samostan i crkva sv. Marije stradali su u tri navrata. U prvim bombardiranjima 28. studenoga 1943. i 16. prosinca 1943. pogođeni su crkva i samostan, porušena je sakristija u nastavku kapitulske dvorane ispali su prozori te je na nekim mjestima izbila vatra koja je napravila dodatnu štetu. U trećem navratu 29. prosinca u naletu angloameričkih zrakoplova zapaljivim i drugim bombama ponovno je pogođen samostan i crkva sv. Marije, koji su potpuno izgorjeli, »tako od njih nijesu ostale nego same zidine«¹⁷. Sljedeći je mjesec, u siječnju (16. ili 18.) 1944., veliki požar zahvatio grad te su samostan i crkva teško oštećeni, izgorjela su gotička korska sjedala na koru iznad glavnog ulaza. Završno i najveće stradanje dogodilo se 3. ožujka kada je s više zrakoplovnih bombi porušeno sjeverno krilo samostana i svetište u crkvi (kapitul). Naknadno su se tijekom 1945. godine sami od sebe srušili istočni kapitulski zid i dio svoda.¹⁸

¹⁴ Zlatko BEGONJA, »Zadar u sporazumima tijekom prve polovice XX. stoljeća (1915.–1947.)«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 49, Zadar, 2007., str. 514, 516–518; Ante BATOVIĆ, »Zadar na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1946. godine«, *Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata*, Tado ORŠOLIĆ (ur.), Zagreb – Zadar, 2009., str. 51–53.

¹⁵ O obnovi porušenog Zadra nakon Dugoga svjetskog rata vidjeti više u: Antonija MLIKOTA, *Obnova i izgradnja povijesne jezgre Zadra nakon razaranja u Drugom svjetskom ratu*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2013.; Antonija MLIKOTA, »Četrnaest arhitektonskih i urbanističkih vizija povijesne jezgre Zadra nastalih 1953. godine«, *Ars Adriatica*, br. 5, Zadar, 2015., str. 163–192.

¹⁶ Vidjeti i dokumentarni film u HRT produkciji iz serijala *Ognjevi s neba*, 5. epizoda, u kojemu je prikazano razaranja Zadra 1943. – 1944., dostupno *online* URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vkPrCk4Ej0o> (zadnje posjećeno 1. lipnja 2020.). O bombardiranju Zadra detaljnije u: Kažimir PRIBILOVIĆ, *Povijesna građa oko bombardiranja Zadra u Drugom svjetskom ratu*, Zadar, 2006. i Giovanni Eleuterio LOVROVICH, *Zadar. Od bombardiranja do izgnanstva (1943. – 1947.)*, Rijeka-Fiume, 2008.

¹⁷ ASBSMZD, Oblasnom Narodnom oslobodilačkom odboru – Upravni odio Split, br. 133/45, 2. srpnja 1945.; Marijan OBLAK, »Razdoblje povijesti Nadbiskupije zadarske od 1948. godine do početka 21. stoljeća«, *Seдам stoljeća zadarske Crkve*, str. 283. Mon. Lovrih je zabilježio: »Vatre požara izbrisale su slavna stoljeća povijesti, spalivši samostan i crkvu Svete Marije.«

¹⁸ Ksenija RADULIĆ, »Konzervatorski zahvati poslije oslobođenja u kompleksu sv. Marije«, *Zadarska revija*, br. 2–3, Zadar, 1967., str. 206–207. Snimke porušenog samostana i crkve sv. Marije mogu se pogledati u dokumen-

Zadarski nadbiskup Munzani je po završetku rata 31. listopada 1945. podnio Rejonskom Narodnom odboru u Zadru prijavu za ratnu štetu na oštećenom samostanu »Benediktinki sv. Marije«. ¹⁹ Prvi radovi, odnosno raščišćavanje i vrlo ograničeno saniranje porušenog kompleksa samostana i crkve sv. Marije napravljeni su 1946. godine ²⁰ zatim 1947. godine. ²¹ Sljedeće godine 1948., porušena je kupola i izvršena djelomična obnova kapitula. Građevinsko poduzeće Zadar izvršilo je građevinske radove, a restauratorsko-konzervatorske radove napravio je Konzervatorski zavod u Zadru. ²² Radovi su tada stali jer nije bilo više sredstava za izvođenje daljnjih restauratorsko-konzervatorskih i građevinskih radova. U inicijativu za obnovu i izgradnju porušenog Zadra, osobito objekata od kulturno-povijesnog značenja, uključila se i Akademija, koja od 1948. poduzima »konkretnu planove za obnovu kompleksa sv. Marije« ²³. U dva *pro memoria*, koja je pisao Vjekoslav Maštrović ²⁴, prvi direktor (u izgradnji) SICU u Zadru i direktor tadašnjeg Akademijina Instituta u Zadru, navode se mnogi detalji koji ukazuju na planove, ali i poteškoće oko projekta obnove kompleksa sv. Marije, od početka 1948. pa do 1961., odnosno 1964. godine. Ovdje će se analizirati oba *pro memoria*, osobito onaj posljednji

---

tatom filmu HRT produkcije, *Zadar za vrijeme Drugog svjetskog rata PART 4/6* (od 0:14 do 1:02), dostupno online URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mhKOPmlGkSM> (zadnje posjećeno 1. lipnja 2020.).

¹⁹ HR-ANZD, *Benediktinke Zadar I.*, (Potvrda o učinjenoj prijavi ratne štete, br. 1095, 31. listopada 1945.). Ovom prigodom zahvaljujem Zadarskoj nadbiskupiji, posebno generalnom vikaru mons. Josipu Lenkiću koji mi je ustupio na pregled spise koji se tiču predmeta obnove kompleksa sv. Marije i utemeljenja Stalne izložbe crkvene umjetnosti u Zadru.

²⁰ HR-ANZD, *Benediktinke Zadar I.* (Gradski N. O. Otsjek financija, 30. 7. 1947. i Račun troškova 1946.). Nadbiskupski ordinarijat Zadar podnio je potvrdu vezano uz troškove koji su napravljeni kod sanacije kompleksa samostana sv. Marije, a u svrhu smanjenja poreza kod navedenog utroška.

²¹ HR-ANZD, *Benediktinke Zadar I.* (Troškovnik za rušenje glavne kupole crkve sv. Marije, br. 1658, 11. kolovoza 1947.).

²² K. RADULIĆ, »Konzervatorski zahvati poslije oslobođenja u kompleksu sv. Marije«, str. 207.

²³ Arhiv Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru (dalje skraćeno: AZHAZUZD), kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra – Sam sv. Marije, (1956. – 1960. Zbirka). U ranijem *pro memoria* odmah se u prvoj rečenici navodi da su planovi oko obnove kompleksa sv. Marije započeli 1948., ali je olovkom iznad napisano »pripremano 1947.« U drugom *pro memoria* navodi se da je JAZU »odmah nakon svoje obnove poslije rata 1947. pristupila evidenciji i brizi oko spomenika u gradu Zadru.«

²⁴ Vjekoslav Maštrović (Zadar, 18. listopada 1913. – Zadar, 17. prosinca 1986.), pravnik, hrvatski povjesničar i kulturni radnik. Nakon završetka rata 1945. vraća se u svoj rodni grad Zadar. Bio je direktor Naučne biblioteke u Zadru (danas Znanstvene knjižnice) do 1960. Istodobno s osnivanjem Instituta JAZU 1954. imenovan je zamjenikom direktora, a od 1956. do 1974. postavljen je za direktora. Na dužnost direktora SICU u izgradnji imenovan je 1967., odnosno od 1970. do 1972. Maštrović je zaslužan kao pokretač i obnovitelj djelatnosti brojnih kulturnih, umjetničkih i znanstvenih ustanova i društava u Zadru, osim spomenutih sudjelovao je u radu te bio predsjednik ili osnivač još i Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva, Naučne biblioteke (Znanstvene knjižnice), Pjevačkog društva »Petar Zoranić«, Narodnog kazališta u Zadru, Društva bibliotekara u Zadru, Turističkog društva »Liburnija«, Predsjednik savjeta NO Paklenica (dvadeset i jednu godinu) i dr. Znanstveno zanimanje Vjekoslava Maštrovića obuhvaćalo je povijest prava, kulture, jezika, brodarstva, pomorstva, s fokusom na povijest Zadra, Nina, borbu za emancipaciju hrvatskog jezika kao upravnog jezika i dr. Bio je urednik mnogih izdanja i časopisa (*Pomorski Zbornik*, *Adriatica Maritima*, urednik *Radova Instituta JAZU* od 1. do 30. broja, i mnogih drugih edicija). Pisao je o kulturnoj i političkoj povijesti Dalmacije potkraj 18. i tijekom 19. i 20. stoljeća. Objavio je dvadesetak znanstvenih i stručnih knjiga i brošura te preko 300 radova. O V. Maštroviću više u: *Polu stoljeća Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru (1954. – 2004.)*, Tado ORŠOLIĆ (ur.), Zagreb – Zadar, 2005., str. 31–32; Tereze GANZA ARAS, »In memoriam dr. Vjekoslav Maštrović (1913 – 1980)«, *Radovi Zavoda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. 31, Zadar – Zagreb, 1989., str. 176–178; *Zbornik o Vjekoslavu Maštroviću : zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 20. obljetnice smrti*, Zadar, 2006.

koji je opširniji, jer su u njima sažeto navodi tijek i poteškoće oko obnove kompleksa sv. Marije.²⁵

U obnovi porušenoga Zadra, između ostalih objekata, obnova samostana i crkve sv. Marije trebali su biti prioritet zbog svoje kulturno-povijesne važnosti kao jedan od najstarijih samostana opatica koji ulazi u red najznačajnijih spomenika Hrvatske. Njegova obnova je trebala biti prvi »opipljiv doprinos Republike na obnovi Zadra, jer bi se izgradnjom tog kompleksa riješilo pitanje hrpta poluotoka«²⁶. Tada su na čelu Uprave tj. predsjedništva Akademije bili: predsjednik Andrija Štampar (od 1947. do 1958.), dopredsjednik Miroslav Krleža (od 1947 do 1957. i kratko vrijeme glavni tajnik od 1950. do 1951.) i glavni tajnik Branimir Gušić²⁷ (od 1947. do 1950.).²⁸ Sva trojica su odvojeno posjetila Zadar i svaki od njih »dao je uvjerenje ne samo pred zadarskim naučnim radnicima, nego izravno pred Upravom samostana, da će se kompleks samostana sv. Marije obnoviti, na njemu istočna zgrada, koja se naslanja na crkvu, u kojoj će se benediktinke vratiti i živjeti po strogim propisima svoga reda«²⁹.

Najmanji od svih njih koji je obavljao čelnu funkciju u Akademiji bio je Branimir Gušić, ali se jedini iz redova Akademijine uprave cijelo vrijeme zdušno zalagao za konačno rješenje i izgradnju i obnovu samostana i crkve sv. Marije te utemeljenje SICU.

²⁵ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fol. 1956 – 1960 Zbirka (Predmet: Kompleks samostana sv. Marije u Zadru) i fol. 1961 – 1964 Sv. Marija (Predmet: Kompleks samostana sv. Marije u Zadru od 24. III. 1964.). Prvi *pro memoria* pisan je ranije bez datacije i on je znatno kraći (jedan i pol list) i nalazi se u košuljici na kojoj piše *1956–1960 Zbirka*, pa je za pretpostaviti da je taj tekst nastao 1959. ili 1960. Drugi *pro memoria* datiran je 24. III. 1964., ali je pisan ranije jer na poleđini piše: »Pro memoria predana predsj. Kotara Zadar V. Kožulu 1961. g. Kot. Komitet SKH« (? nečitko). Drugi *pro memoria* u prijepisu je objavljen u: Milko BRKOVIĆ, »Uloga Vjekoslava Maštrovića oko obnove kompleksa samostana Sv. Marije i osnivanja SICU u Zadru«, *Zbornik o Vjekoslavu Maštroviću: Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 20. obljetnice smrti, Zadar, 18. prosinca 2006.*, Zadar, 2015., str. 63–71. Autor nije pristupio kritički i analitički pri obradi izvora, a pri pisanju rada nije uporabio znanstvenu metodologiju te se tako u radu ne navode izvori i literatura.

²⁶ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fol. 1956 – 1960 Zbirka (Predmet: Kompleks samostana sv. Marije u Zadru).

²⁷ Branimir Gušić (Gussich) (Zagreb, 6. travnja 1901. – Zagreb, 6. srpnja 1975.), otorinolaringolog, antropogeograf i planinar. U Zagrebu 1920. završio klasičnu gimnaziju i potom je upisao studij medicine u Zagrebu. Iodobno je studirao povijest i geografiju na Filozofskom fakultetu. God. 1926. završio je Medicinski, a 1929. i Filozofski fakultet. Od 1927. radi kao asistent u zagrebačkoj Klinici za uho, nos i grlo, gdje je započeo specijalizaciju iz otorinolaringologije, a nastavio u Pragu i Beču. Za docenta Medicinskog fakulteta u Zagrebu habilitirao se 1938., a njegov je izbor za izvanrednog profesora 1940. bio osujećen. Kao antifašist je 1941. uklonjen s Klinike, 1942. uhićen, nakon 11 mjeseci zatvora otpremljen na prisilni rad u Njemačku i potom interniran kao liječnik gradske poliklinike u Beču. Po povratku u Zagreb 1945. postaje redovitim profesorom Medicinskog fakulteta i predstojnikom Klinike za uho, nos i grlo, koju će voditi do umirovljenja 1971. Od 1947. bio je redoviti član JAZU i njezin glavni tajnik (1947. – 1950.). U Akademiji je bio predsjednik Odbora za narodni život i običaje te urednik 40.–43. knjige *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, kao i urednik 54.–55. knjige *Ljetopisa JAZU*. Osnovao je Komisiju za proučavanje krša i Etnološki zavod JAZU. Također je bio član SANU, SAZU, ANUBiH te Naučnog društva Crne Gore. Bio je počasni član Zbora liječnika Hrvatske, počasni predsjednik Grčkog oto-neuro-oftalmološkog društva, predsjednik Savjeta SICU i dr. Nagrađen je Nagradom grada Zagreba 1948., Nagradom Republike Hrvatske za životno djelo 1969. i Nagradom AVNOJ-a 1972. Izvor: »Branimir Gušić«, *Hrvatski biografski leksikon*, dostupno online URL: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=37> (zadnje posjećeno 6. lipnja 2020.).

²⁸ *150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 2011., str. 314.

²⁹ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fol. 1960 – 1964 Sv. Marija (Predmet: Kompleks samostana sv. Marije u Zadru, 24. III. 1964.).

Bio je prvi predsjednik Savjeta SICU od 1967., odnosno od utemeljenja 1970., na čijem čelu ostaje kao predsjednik do 1974., ne dočekavši otvorenje (1976.). Cijelo vrijeme od početka angažmana Akademije 1948. Gušić će zajedno s Maštrovićem, koji se uključio nešto kasnije, sudjelovati u svim inicijativama, odborima, savjetima, sastancima i ostalim aktivnostima oko izgradnje i obnove kompleksa sv. Marije i osnivanja SICU. U tom pogledu valja spomenuti i ulogu Miroslava Krleže koja je nadasve bila od vrlo velike važnosti oko ponovnog oživljavanja i prezentiranja svjetskoj i domaćoj javnosti kulturnog blaga u kontekstu organiziranja izložbe »Zlato i srebro Zadra«, prvo u Parizu na svjetskoj izložbi i onda 1951. u Zagrebu na zasebnoj istoimenoj izložbi. Po tome je dan danas ostao naziv zbirke u SICU »Zlato i srebro Zadra«. Dao je svoj obol prikazu tog sakralno-kulturnog blaga javnosti, ali on sam ne sudjeluje konkretno u obnovi kompleksa samostana sv. Marije, nema ga poslije ni u jednom odboru za obnovu, niti je sudjelovao na sastancima u Akademiji na kojima je raspravljano o tom pitanju.³⁰ Međutim, Krleža nije izgubio *interes* za obnovom kompleksa sv. Marije, puno godina poslije ostao je i dalje vrlo zainteresiran za to pitanje. To piše Maštrović, koji je u svibnju 1965. boravio u Zagrebu gdje je, između ostaloga, obavio i neke razgovore vezane uz obnovu kompleksa sv. Marije. O tome je razgovarao s Krležom, kojeg je informirao o svemu i posljednjem razgovoru po tom pitanju s Većeslavom Holjevcem (članom Izvršnog vijeća SR Hrvatske), a ovaj se »naročito interesirao za pitanje obnove kompleksa sv. Marije«. Krleža je tada obećao Maštroviću »da će se za stvar zainteresirati« te da će to ljeto 1965. doći u Zadar i odsjesti u Akademijinu Institutu.³¹ Očito da Krleža nije tada posjetio Zadar jer nemamo nikakvih podataka o njegovu dolasku. Zadar je inače posjetio dva puta, 1948., kada je boravio duže vrijeme, i 1951. kratko, kada je pripremao izložbu u Zagrebu.³²

Akademija je odmah na početku inicijative oko obnove postavila dva osnovna problema koja je trebala riješiti: a) »restauracija kompleksa sv. Marije u pravcu da dobije izvjesnu primjenu i b) zbirka srednjovječnih crkvenih spomenika /među njima i Zlato i srebro Zadra/«³³. Kod prvoga, obnove kompleksa sv. Marije, živo se zauzeo glavni tajnik Akademije Gušić, ali njegovim odlaskom iz Uprave Akademije interes za ostvarenje tog zadatka bio je sve slabiji. Predsjednik akademije Štampar »nije za to pokazivao naročiti interes«³⁴. To potvrđuje i dopis administrativnog tajnika Akademije Ivana Ilića,

---

³⁰ Krleža nije nikada aktivno sudjelovao oko obnove kompleksa sv. Marije i osnivanja SICU-a. On od 1957. više nije bio potpredsjednik Akademije, ali čini se da nije izgubio interes za ovom stvari, naposljetku i sam je obećao sestrama benediktinkama da će se kompleks sv. Marije obnoviti »kao znak zahvale što su pred fašističkim okupatorom u više navrata energično odbile predati svu riznicu 'Zlato i srebro Zadra' kao i svoj arhiv«, a koji su ga »tražili i želili prenijeti u Italiju.«

³¹ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka i srebro Zadra sam. sv. Marije, fol. Obnova kompleksa sv. Marije (Izvjestaj o boravku u Zagrebu od 18. do 24. V. 1965.).

³² A. MLIKOTA, »Četrnaest arhitektonskih i urbanističkih vizija povijesne jezgre Zadra nastalih 1953. godine«, str. 163–164; Sanja KNEŽEVIĆ, »Uloga Krležina eseja o zadarskom zlatarstvu u stvaranju kulturnog i nacionalnog identiteta Zadra nakon Drugog svjetskog rata«, *Hum: časopis Filozofskog fakulteta u Mostaru*, vol. 9, br. 11–12, Mostar, 2014., str. 179.

³³ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra Sam. sv. Marije, fol. 1960 – 1964 Sv. Marija (Predmet: Kompleks sv. Marije u Zadru, 24. III. 1964.).

³⁴ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra Sam. sv. Marije, fol. 1956 – 1960 Zbirka, (Predmet: Kompleks sv. Marije u Zadru).

koji u jednom dopisu Maštroviću piše kako se na njegov prijedlog da se njega (Ilića) uputi u Zadar vezano uz zbirku »Zlato i srebro Zadra« »predsjednik samo nasmiješio, a ja eto sastavih pismeno, da se stvar makne«³⁵. Nakon prvih radova započetih 1948. nastavljeno je s radnjama oko obnove i konzervatorsko-restauratorskim zahvatima, a arhitekt Neven Šegvić izradio je prvi idejni projekt adaptacije cijelog kompleksa sv. Marije.³⁶ Prema tom projektu, predviđena je obnova istočne strane zgrade u kojoj bi bile smještene sestre benediktinke, a u zapadnu zgradu bio bi smješten muzej »Zlato i srebro Zadra«. Sredstva za realizaciju tog projekta bila su uglavnom osigurana, u Splitu se čak nalazio i građevinski materijal, ali »nažalost nije tada zgodna prilika iskorištena«³⁷. To je potvrdio i Gušić puno godina poslije na jednoj sjednici Savjeta SICU, gdje je rekao: »Još g. 1947. ništa drugo nego lične invidije (lat. *invidia* – zavist, ljubomora, mržnja, op. a.) spriječile su obnovu Svete Marije. Materijal za obnavljanje bio je tu.«³⁸ Tada je prilika propuštena, ali tijekom 1949. i 1950. ipak su napravljeni određeni pripremni projektni radovi, a jedini konkretan zahvat bio je krajem studenoga 1950., nakon restauratorskih i konzervatorskih radova u Kapitularnoj dvorani, Vekeneginoj grobnici i zvoniku, izvedenih 1949. godine, kada je izvršena adaptacija zvonika.³⁹ Nakon toga radovi su stali zbog nedostatka investicija, a zidine samostana i crkve ostale su u *ratnom stanju* i propadale sve do 1955./1956. godine. Nakon što je 1954. osnovan Akademijin Institut u Zadru, njegov direktor (od 1956.) Vjekoslav Maštrović poduzeo je energične korake ka uređivanju kompleksa sv. Marije. U planu rada Akademijina Instituta u Zadru za 1955. Maštrović navodi pod stavkom c) građevinska djelatnost/ »na samostanu sv. Marije u Zadru: dovršenje crkve i rad na istočnoj zgradi samoga samostana.«⁴⁰

Direktor Konzervatorskog zavoda u Zadru, konzervator Grga Oštrić, u rujnu 1954. dostavio je Akademiji prve račune na isplatu vezane uz obnovu kompleksa sv. Marije (računi za izradu analize građevinskih radova). A već istog mjeseca objavljen je natječaj za izvođenje građevinskih radova »za uređenje crkve sv. Marije u Zadru« u iznosu od dva milijuna osamsto tisuća dinara. Javni natječaj završen je u studenome 1954., a 23. studenoga 1954. sklopljen je ugovor s građevinskom tvrtkom *Graditelj iz Zadra* nakon čega su 1. prosinca odmah započeli radovi. Konzervatorski radovi povjereni su Oštriću, a građevinski ing.

³⁵ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra Samostan sv. Marije, fol. 1956 – 1960 Zbirka, (dopis od 28. III. 1956.). Dvije su važne napomene koje Ilić navodi u svom dopisu, prva je vezana uz vlasništvo zbirke kojoj su vlasnici Biskupski ordinarijat i benediktinski samostan sv. Marije, gdje Ilić navodi da Maštrović po tom pitanju »treba pokazati izvjesni elasticitet« jer da će se to pitanje vlasništva moći ocijeniti samo na temelju činjenica koje se mogu utvrditi na licu mjesta. Druga napomena je vezana uz Grgu Oštrića, kojeg predsjednik Štampar preporuča za »izvjesnu funkciju u toj budućoj Akademijinoj ustanovi, koja će organizaciono biti pod Vašim Institutom«.

³⁶ Andrej UCHYTIĆ, »Stratificiranje projektantskog opusa arhitekta Nevena Šegvića«, *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, vol. 11, br. 2(26)/2003., Zagreb, 2004., str. 147. (Sl. 6. Adaptacija samostanskog sklopa Sv. Marije za Muzej srednjovjekovne umjetnosti, Zadar, projekt, 1949. – 1953.) i 149.

³⁷ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra Sam. sv. Marije, fol. 1960 – 1964 Sv. Marija (Predmet: Kompleks sv. Marije u Zadru, 24. III. 1964.).

³⁸ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra Sam. sv. Marije, fol. Obnova kompleksa samostana sv. Marije 1965. – 1968. (Zapisnik sa sjednice Savjeta »Stalne izložbe crkvene umjetnosti« održane 6. svibnja 1968.).

³⁹ K. RADULIĆ, »Konzervatorski zahvati poslije oslobođenja u kompleksu sv. Marije«, str. 208.

⁴⁰ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra Sam. sv. Marije, fol. 1961. – 1964. Sv. Marija (Predmet: Kompleks sv. Marije u Zadru, 24. III. 1964.).

Srđanu Čuliću. Radovi na crkvi sv. Marije su se prema sporazumu trebali hitno obaviti i što prije izvršiti potrebnu restauraciju. Zadovoljstvo započetim radovima iskazao je i predsjednik Akademije Štampar.⁴¹ Poslije je građevinske radove na crkvi preuzela i dovršila građevinska tvrtka *Jadran*, o čemu postoje detaljni troškovi nakon završetka radova koji je potvrdila kolaudaciona komisija za Rekonstrukciju crkve sv. Marije u Zadru.⁴² Akademija je tada uložila sedam i po milijuna dinara koji su utrošeni na obnovu kompleksa sv. Marije i sprečavanju daljnjeg oštećenja, na prvom mjestu oko radova na crkvi. Izvršeni su radovi u istočnom predjelu kompleksa, odnosno na crkvi (kupola i stupovi), postavljen je krov i izgrađena su dvojna vrata. U zadnjem kvartalnom izvješću za 1956. Maštrović navodi da su svi građevinski i konzervatorski radovi koji su ugovoreni na crkvi sv. Marije dovršeni. Popravljeni su i izgrađeni zidovi, nova kupola i cijeli krov, obnovljen je pod montroneuma (matroneja). Na crkvi je umetnuta stolarija (vrata i prozori), kojom prilikom su »bili potrebni stolarski i mehaničarski radovi«. Time su građevinsko-restauratorski radovi bili na tom dijelu kompleksa sv. Marije napravljeni, a crkva je kao povijesno-kulturni spomenik bila već krajem prosinca 1956. dostupna za razgledavanje. Sav ostali dio kompleksa »tri zgrade i uopće cijelo područje« ostalo je u ruševinama.⁴³ Sve do 30. travnja 1958. kompleks sv. Marije bio je u *posjedu* Akademije, koja je plaćala i jednog zaštitara za čuvanje, a nakon toga je predana Konzervatorskom uredu u Zadru.⁴⁴

Problem obnove je tek djelomično riješen, a Akademija nakon toga nije mogla osigurati investicijska sredstva za nastavak radova. Sredstva su sada trebala biti osigurana iz republičkog i gradskog fonda te će se u tom smjeru poduzeti daljnji koraci. U iznalaženju sredstva uključila se i Zadarska nadbiskupija, koja je predložila da se provede sabirna akcija po svim jugoslavenskim biskupijama za obnovu samostana sv. Marije. Tu namjeru je generalni vikar i pomoćni biskup Marijan Oblak⁴⁵ izložio i predsjedniku Narodnog

⁴¹ AZHAZUZD, kut. *Arhiv 1954.*, fasc. IJAZ, Plan rada za 1955. god. (5. XI. 1954.); kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. 1954. – 1960. Zbirka, fol. Kompleks samostana sv. Marije u Zadru (Predmet: Javno nadmetanje, 13. XI. 1954.); (Predmet: Obnova kompleksa sv. Marije, 12. XI. 1954.); (Predmet: Ugovor o radu, 25. XI. 1954.); (Predmet: Pregled isplaćenih računa, 1. XII. 1954.).

⁴² AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra Sam. sv. Marije, fol. 1954. – 1960. Zbirka (Zapisnik, 1. VI. 1957.).

⁴³ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra Sam. sv. Marije, fol. 1961. – 1964. Sv. Marija (Predmet: Kompleks sv. Marije u Zadru, 24. III. 1964.).

⁴⁴ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra Sam. sv. Marije, fol. 1954. – 1960. Zbirka (Dopis Grge Oštrića Institutu u Zadru, br. 152/1 od 20. XII. 1958.). U dopisu se Oštrić žali Institutu kako se Konzervatorski ured u Zadru našao u teškoj financijskoj situaciji jer je morao odvojiti više od trećine svojih budžetskih materijalnih rashoda te moli Institut da im pomogne financijski »barem djelomično«.

⁴⁵ Mons. Marijan Oblak (Veli Rat, Dugi otok, 8. prosinca 1919. – Zadar, 15. veljače 2008.), zadarski nadbiskup. Za svećenika je zaređen 5. kolovoza 1945. u Šibeniku. Od 1945. do 1949. prefekt je u Biskupskom dječaćkom sjemeništu u Šibeniku, a u isto vrijeme radi u državnoj realnoj gimnaziji u Šibeniku kao vjeroučitelj. Od 1949. do 1951. prefekt je u Nadbiskupskom dječaćkom sjemeništu »Zmajević« u Zadru i vjeroučitelj u zadarskoj Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji. Od 1955. do 1958. je vicerektor Nadbiskupskog dječaćkog sjemeništa »Zmajević« u Zadru i profesor hrvatskog jezika i književnosti te francuskog jezika. Imenovan je pomoćnim biskupom 30. travnja 1958., a zaređen za biskupa 6. srpnja iste godine u katedrali sv. Stošije u Zadru. U to vrijeme kao pomoćni biskup obavlja i službu generalnog vikara i ravnatelja Nadbiskupskog bogoslovnog sjemeništa u Zadru. Dana 24. svibnja 1969. preuzeo je upravu Nadbiskupije kao apostolski administrator, a zadarskim nadbiskupom imenovan je 27. srpnja 1969. Umirovljen je 2. veljače 1996. Kao pomoćni biskup Oblak je zapravo zastupao Zadarsku nadbiskupiju na svim razgovorima i dogovorima s gradskim i republičkim vlastima vezano uz poslove obnove samostana i utemeljenja SICU-a. Zbog toga je

odbora općine (NOO) Zadar Albinu Švoriniću.⁴⁶ Nadbiskupski ordinarijat Zadar je u ožujku 1959. uputio dopis predsjedniku Biskupske konferencije zagrebačkom nadbiskupu Franju Šeperu u kojem se navodi »da je naša velika i sveta dužnost povesti inicijativu oko obnove starodrevnog i slavnog samostana ČČ.SS. Benediktinki *Svete Marije* u Zadru«. Obnova se planirala provesti do 1966. za veliku obljetnicu devetostoljetnog postojanja samostana. Međutim, ni redovnice ni Zadarska nadbiskupija nisu bili u stanju sami prikupiti sredstva i obnoviti samostan, nego se to moglo samo zajedničkim nastojanjem i »zauzimanjem čitavog Episkopata u Jugoslaviji i doprinosom svih naših vjernika može se učiniti barem ono najpotrebnije«⁴⁷.

3. Druga faza obnove samostana sv. Marije (1960. – 1970.)

Problem oko obnove samostana nastao je onog trenutka kada je NOO Zadar donio odluku o gradskom regulacijskom planu, odnosno gradskom urbanističkom planu od 1960. u kojem je regulirana izgradnja centralnog dijela grada (Poluotok), kojim je obuhvaćen i teren kompleksa samostana sv. Marije.⁴⁸ U tom pogledu je dio zemljišta na kojem se nalazi samostan nacionaliziran i uknjižen kao društveno vlasništvo. Međutim crkva i zgrada samostana nisu nacionalizirani zbog svoje kulturno-povijesne važnosti pa je zgrada porušenog samostana na tom zemljištu ostala u vlasništvu benediktinki dok na tom zemljištu postoje zgrade i »dok nadležni organ ne donese rješenje o predaji zemljišta u posjed općini ili drugoj osobi«⁴⁹. Nakon *neuspjela* pokušaja iz 1945. sada su gradske komunističke vlasti ponovno po drugi put pokrenule postupak eksproprijacije nad kompleksom sv. Marije, ali ovaj put na »regularan pravni način« nacionalizacijom i uknjižbom nad zemljištem dotad u punom vlasništvu benediktinki a koji se opravdava novim urbanističkim planom, odnosno izgradnjom na tom kompleksu ustanova kulturnog sadržaj, muzeja.

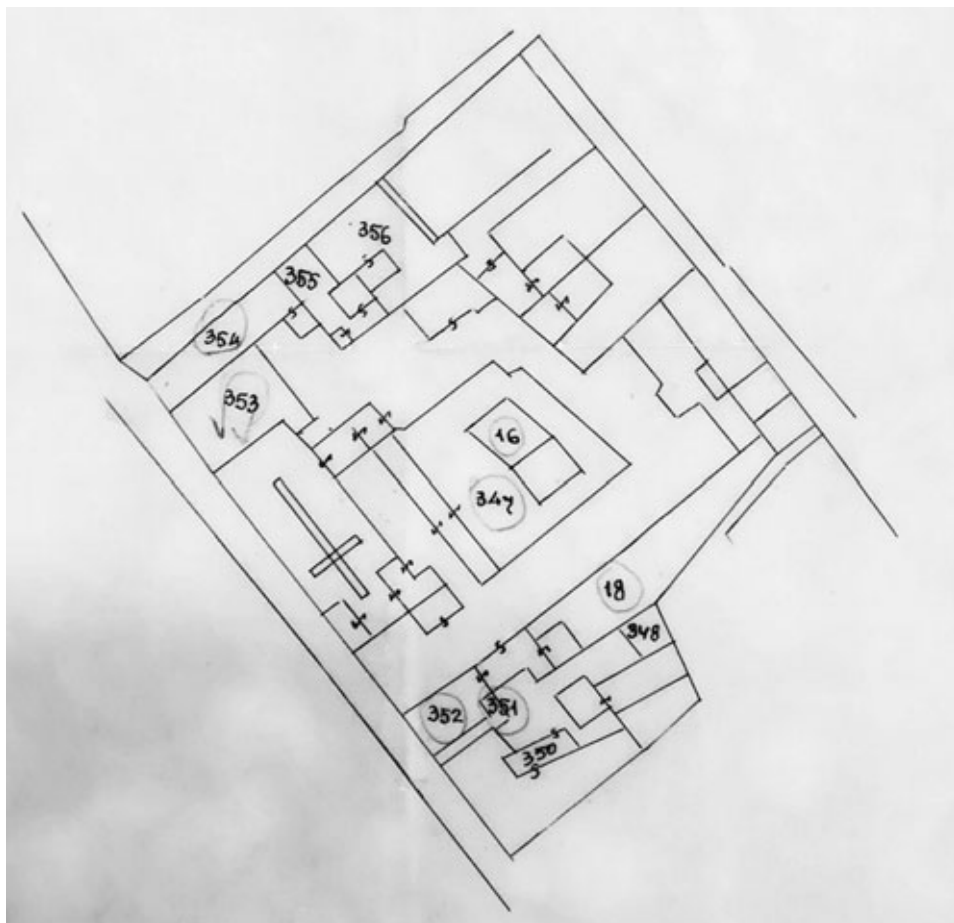
njegova velika, možda i najveća, zasluga oko očuvanja i obnove samostana sv. Marije. O mons. Marijanu Oblaku više u: Ante UGLEŠIĆ, »Mons. Marijan Oblak (1919. – 2008.)«, *Zadar i okolica od Drugog svjetskog rata do Domovinskog rata. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 21. studenoga 2007. u Zadru*, Tado ORŠOLIĆ (ur.), Zadar, 2009., str. 9–14; »Marijan Oblak«, *Verbum*, dostupno online URL: <https://verbum.hr/autori/oblak-marijan> (zadnje posjećeno 17. srpnja 2020.).

⁴⁶ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra Sam. sv. Marije, fol. 1961. – 1964. Sv. Marija (Predmet: Kompleks sv. Marije u Zadru, 24. III. 1964.) i fol. 1956. – 1960. Zbirka, (Predmet: Kompleks sv. Marije u Zadru).

⁴⁷ HR-ANZD, *Benediktinke Zadar I.* (dopis Nadbiskupskog ordinarijata Zadar, br. 282/59., 12. ožujka 1959.)

⁴⁸ HR-DAZD, *Narodni odbor općine Zadar* (NOO Zadar), sg. 481, Sjednice Općinskog vijeća, 1961., kut. 3., (Odluka o regulaciji i izgradnji centralnog dijela grada [Poluotoka]). Odluku o regulaciji izgradnje centralnog dijela grada (Poluotoka) izglasao je NOO Zadar na 31. sjednici Općinskog vijeća i 33. sjednici Vijeća proizvođača održanoj 27. rujna 1960. Na tu odluku će se pozivati NOO Zadar prilikom odbijanja davanja građevinske dozvole benediktinkama kod njihova zahtjeva za obnovom samostana.

⁴⁹ ASBSMZD, Zemljišnoknjižni izvadak iz uloška br. 212 i 591 katastarske općine Zadar, sp. izv. 2730/64. U zemljišnoknjižnom izvratku piše da je tijelo 22: parc. zgr. 347 (parc. zem. 16 i 18), parc. zgr. 351, 352 i 354 uknjiženo kao »DRUŠTVENO VLASNIŠTVO« (op. aut. velikim slovima?). Dalje, piše da je tijelo 122 (samostan sv. Marije sagrađen na parc. zgr. 347), tijelo 124 (zgrada za stanovanje / škola sagrađena na parc. zgr. 352) te tijelo 125 (zgrada za stanovanje sagrađena na parc. zgr. 354) uknjiženo u korist: »Manastir benediktinskih koludrica Sv. Marije u Zadru.«

Slika 3. Izvadak iz katastra: kompleks samostana i crkve sv. Marije – zaokružene čestice su 1959 u vlasništvu sestara benediktinki (Arhiv samostana benediktinki sv. Marije u Zadru)

Sestre benediktinke sv. Marije podnijele su u listopadu 1960. zamolbu Odjelu za komunalne poslove i građevinarstvo NOO Zadar za djelomičnom obnovom samostana (dvokatnog objekta na parceli č. z. 347).⁵⁰ Budući da odgovor na njihovu zamolbu nije dolazio, a očito zbog prenamjene kompleksa sv. Marije i drugih planova NOO Zadar, intervenirao je Nadbiskupski ordinarijat. Prvi put 2. veljače 1961., kada su bili na razgovoru s predstavnicima općinskih vlasti gdje im je predsjednik NOO Zadar Ante Sorić obećao da će zamolbu sestara benediktinki o obnovi samostana riješiti »najkasnije u travnju«, i drugi put 18. svibnja 1961. dopisom istome u kojem se moli »da se to pitanje više ne odugovlači, nego da im se čim prije dozvoli obnova u smislu kako su tražile«. U dopisu se dalje navodi kako

⁵⁰ HR-DAZD, *NOO Zadar*, Građevinske dozvole, tehnički pregledi i uporabne dozvole, 1961., kut. 216., fol. 5907/61.

je to u interesu grada Zadra ali i interesu najviših državnih rukovodilaca koji žele »da se taj slavni samostan čim prije obnovi«⁵¹. Ubrzo je došao nenadani odgovor, potpuno suprotan svim dogovorima i očekivanjima. Savjet za urbanizam i građevinarstvo NOO Zadar početkom lipnja 1961. odbio je zahtjev benediktinki za restauracijom dijela samostana sv. Marije s obrazloženjem »da je cjeloviti prostor samostana i oko njega prema Donatu posljednjim natječajem definiran kao jedino mogući za smještaj važnih kulturnih institucija koje moraju biti vezane na historijsku jezgru grada, a za kojih se namjeravaju podići njima odgovarajući prostor« zbog čega je navedeni prostor proglašen »rezervatom«. Zbog provedbe urbanističkog plana i prethodno navedenih razloga odbijen je zahtjev za djelomičnom obnovom samostana benediktinki.⁵² Vjerojatno je takva odluka izglasana nakon sjednice Narodnog odbora Kotara (NOK) Zadar održane 27. ožujka 1961., gdje je na dnevnom redu pod točkom 8. bilo je i pitanje *Rješenje žalbe nadbiskupskog ordinarijata Zadar protiv rješenja NO-a općine Zadar*. O tome predmetu kao i o nekim drugim nije bilo diskusije pa je vijeće jednoglasno donijelo rješenje o odbijanju žalbe Nadbiskupskog ordinarijata u Zadru protiv rješenja NO-a općine Zadar.⁵³ Ondašnje općinske, odnosno kotarske vlasti nisu pokazivale baš nikakav interes i senzibilitet prema upućenoj žalbi benediktinki za obnovom kompleksa samostana sv. Marije, kao jednom od najstarijih i najvrednijih spomenika kulture u Zadru. NOO Zadar i NOK Zadar navode da je tomu razlog prethodno donesen gradski urbanistički plan kojim se taj prostor proglašava tzv. »rezervatom« na kojem mjestu se imaju graditi kulturne ustanove (muzeji), no što je bio stvarni razlog i koja je politička pozadina takve odluke da se ne dopusti obnova samostana i tako praktički zadarskim benediktinkama oduzme tisućljetni samostan sv. Marije o tome u arhivu NOO Zadar i NOK Zadar ne nalazimo konkretnih odgovora. Na tom prostoru, kako je kasnije naveo generalni vikar biskup Marijan Oblak, nije bilo moguće sagraditi i smjestiti sve gradske muzeje i galerija, a da se i ne govori o tome kako bi »smještaj etnografske i prirodoslovne zbirke pa i galerije moderne umjetnosti potpuno odudarale od historijskog karaktera samostana«⁵⁴.

Sljedećeg mjeseca (15. srpnja 1961.) dolazi i službeno rješenje NOO Zadar Odjela za komunalne poslove i građevinarstvo, kojim se potvrđuje prethodno odbijanje vezano uz traženje benediktinskog samostana sv. Marije u Zadru za izdavanjem dozvole za djelo-

⁵¹ HR-ANZD, *Benediktinke Zadar I*. (dopis Nadbiskupskog ordinarijata Zadar, br. 714/1961., 18. svibnja 1961.) Ovdje ne piše tko je tada bio u posjetu kod predsjednika općine Zadar, ali među njima je zasigurno bio generalni vikar biskup Marijan Oblak, jer je on vodio predmete oko obnove kompleksa sv. Marije, a kasnije i utemeljenja SICU.

⁵² ASBSMZD, Samostan sv. Marije Zadar (dopis br. 05-10930/1-1960. od 6. lipnja 1961.).

⁵³ HR-DAZD, *Kotarski narodni odbor i NO Kotar Zadar*, Zapisnici sjednice kotarskog vijeća NOK-a Zadar 1960. i 1961. (Izvadak i Zapisnik 21. sjednice Kotarskog vijeća NOK Zadar održane 27. III. 1961.). Osim u ovdje citiranom izvoru, uvidom u arhivske izvore Državnog arhiva u Zadru, fond, *Kotarski narodni odbor i Narodni odbor Kotara Zadar* od 1960. do 1962., pregledano je još šest kutija spisa Zapisnici sa sjednica u kojima nije pronađeno da se ni na jednoj od sjednica NOK Zadar raspravljalo o pitanju obnove samostana sv. Marije. U istom arhivu pregledan je i fond *Narodni odbor općine Zadar*, Opći poslovi, Sjednice općinskog vijeća, od 9. 2. do 28. 12. 1960. i od 14. 2. 1961. do 14. 7. 1962. i Opći poslovi, Narodni odbor općina, sjednice savjeta..., iz 1961., i također ni na jednoj sjednici NOO Zadar nije se raspravljalo o predmetu obnove samostana sv. Marije.

⁵⁴ HR-ANZD, *Benediktinke Zadar I*. (dopis, Kabinetu Predsjednika Republike Beograd, br. 1326/62., 12. kolovoza 1962.).

mičnom restauracijom porušenog samostana. U rješenju se poziva na urbanistički plan za centralni dio poluotoka, odnosno na prethodnu odluku Savjeta za urbanizam i građevinarstvo NOO Zadar, koji plan je prihvaćen po Narodnom odboru općine Zadar.⁵⁵ Benediktine samostana sv. Marije 7. kolovoza 1961. uputile su žalbu NOK Zadar Odjela za privredu u kojoj su zatražile poništenje tog rješenja, držeći da se ono »protivi zakonskim propisima o nacionalizaciji« i da takvo rješenje NOO Zadar znači brisanje »slavnog samostana sv. Marije u Zadru«. Nadalje se navodi kako bi lokalne vlasti trebale podržavati opstanak takvih kulturnih spomenika unatoč odluci *viših faktora* jer je i u interesu države očuvanje i restauracija takvih povijesno-kulturnih objekata. Na kraju opatica majka Benedikta Braun zaključuje kako su benediktinke u Zadru preko tisuću godina i nadaju se kako im se »valjda neće uskratiti da se opet pod svoj krov smjeste« prema njihovim pravilima i tako nastave i dalje čuvati »svoje dragocjenosti na sigurnom mjestu pristupačnom publici«⁵⁶. Biskup Oblak je u ime Nadbiskupskog ordinarijata Zadar uputio prijepis te žalbe Vjerskoj komisiji pri Izvršnom vijeću Sabora NR Hrvatske u najboljem uvjerenju da će isti »poraditi oko pozitivnog rješenja obnove Svete Marije« jer da rješenje NOO Zadar »nije osnovano na zakonu«⁵⁷. U međuvremenu su 23. svibnja 1962. benediktinke, tri dana prije nego su dobile rješenje NOK Zadar, poslale NOO Zadar ponovljenu molbu za lokaciju u kojoj ističu kako redovnice samostana sv. Marije imaju zakonsko pravo na svoj krov nad glavom kao i svi drugi građani, kako po zakonu o nacionalizaciji kao vlasnici zgrade i zemljišta imaju pravo prvenstva obnove, kako obnova samostana nije u suprotnosti s postojećim urbanističkim planom grada, kako smještanje drugih ustanova u njihov samostan znači njegovu likvidaciju što je za njih *uvreda i nepravda* ta kako su duboko uvjereni »da takva likvidacija jednog povijesnog samostana i kulturnog spomenika nema zakonske podloge«. Dalje se navodi kako su benediktinke prema već postojećem načelnom sporazumu između Akademije i Nadbiskupskog ordinarijata »voljne ustupiti jedan dio samostana za muzej crkvene umjetnosti« i učiniti ga dostupnim javnosti. One kao prioritet navode obnovu samostanske zgrade, dvokatnog objekta (parcela 347), koji je najlakše obnoviti, a sve u svrhu kako bi se redovnice mogle konačno vratiti u svoj samostan odakle izbivaju od kraja 1943. godine.⁵⁸ Ta posljednja ponovljena molba upućena NOO Zadar nije uzeta u obzir jer je NOK Zadar već 11. svibnja 1962., (uručenu 26. svibnja) u opsežnijem *Rješenju* odbio žalbu benediktinki za obnovom samostana s obrazloženjem »da je urbanističkim planom grada na tom mjestu predviđen drugi sadržaj«. Na kraju obrazloženja NOK Zadar naglašava kako »ovaj organ ovime ne odriče historijsku vrijednost objekta, za čiju se obnovu traži lokacija«, ali s obzirom se mora pridržavati postojećih propisa o regulaciji grada koje je postavio NOO Zadar nijedan organi pa ni ovaj nije ovlašten »da krši te propise«⁵⁹. Naravno, zadarske benediktinke ni Nadbiskupski ordinarijat nisu se mogli nikako složiti

---

⁵⁵ ASBSMZD, Rješenje (dopis br. 05-5907/1-1961. od 15. srpnja 1961.).

⁵⁶ ASBSMZD, Predmet: Benediktinski Samostan sv. Marije u Zadru Narodnom odboru Kotara Odjelu za privredu Zadar (7. kolovoza 1961.).

⁵⁷ HR-ANZD, *Benediktinke Zadar I.* (dopis, Vjerskoj komisiji pri Izvršnom Vijeću Sabora NRH, br. 1.161/1961., 20. rujna 1961.).

⁵⁸ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra, Sam. sv. Marije, fol. 1961. – 1964. (Predmet: Molba za lokaciju, br. 19/62, 23. svibnja 1962.).

⁵⁹ ASBSMZD, Rješenje (br. 02-5139/1-1961., 11. svibnja 1962.).

s takvom činjenicom kojom im se uskraćuje pravo obnove, odnosno u ovom slučaju oduzima vlasništvo nad samostanom sv. Marije te su tražili zakonski način, ali prije svega političku privolu ondašnjih komunističkih vlasti, da se takva odluka poništi. Slijedile su godine neizvjesnosti oko očuvanja samostana benediktinki, godine nastojanja i borbi svim diplomatskim i pravnim sredstvima.

Nadbiskupski ordinarijat Zadar provodi opsežnu inicijativu »spasa« samostana benediktinki službenim (i neslužbenim) kontaktima prema utjecajnim pojedincima, relevantnim državnim tijelima i institucijama za odobrenjem obnove, odnosno poništenjem rješenja o zabrani obnove samostana sv. Marije. U tom smjeru, nekoliko dana nakon primitka odluke NOK-a Zadar, zadarski nadbiskup mons. Mate Garković⁶⁰ je 30. svibnja 1962. poslao dopis na tri adrese: Stjepanu Ivekoviću,⁶¹ članu Izvršnog vijeća Sabora NR Hrvatske i predsjedniku Republičke komisije za vjerske pitanja NR Hrvatske; Grgi Novaku, predsjedniku Akademije i Miroslavu Krleži, predsjedniku Leksikografskog zavoda. Uz dopis su poslani prijepis ponovne zamolbe sestara benediktinki za obnovu samostana i pozitivno mišljenje Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zadru o obnovi samostana, a u dopisu se dotične moli da se zauzmu »za obnovu prvorazrednog narodnog, povijesnog i kulturnog našeg spomenika kao što je to Sveta Marija u Zadru«⁶². Odmah sutradan (1. svibnja), nakon što je primio pismo, Miroslav Krleža je odgovorio nadbiskupu Garkoviću da će nastojati biti vjernim tumačem njegovih misli i namjera u vezi s »brigama oko zadarskog samostana«⁶³. Naknadno je 15. lipnja isti dopis biskup Oblak uputio i Institutu Akademije u Zadru u ko-

⁶⁰ Mons. Mate Garković (rođen u Velom Ratu na Dugom otoku 12. rujna 1882., a umro u Zadru 26. svibnja 1968.), zadarski nadbiskup. Pučku školu završio na Dugom otoku, gimnaziju u Zadru, gdje 1907. završava i studij teologije. Za svećenika je zaređen 28. srpnja 1907., a nakon ređenja imenovan je prefektom u Sjemeništu »Zmajević« te potom mansionarom Svetog Šime (1911. – 1914.) i vjeroučiteljem u hrvatskoj gimnaziji u Zadru. Godine 1914. imenovan je župnikom Preka, gdje je ostao do 1925. Za vrijeme talijanske uprave u Zadru nakon Prvoga svjetskog rata bio je proganjan i zatvaran, a za vrijeme Drugog svjetskog rata zauzimao se za one koji su bili proganjeni i zlostavljani. Godine 1925. imenovan je profesorom pastoralne teologije na bogosloviji u Splitu, a od 1938. do 1948. bio je i njezin rektor. U Zadarsku nadbiskupiju mons. Garković se vraća 1948. godine nakon obnove i ujedinjenja. Iste godine imenovan je generalnim vikarom Nadbiskupije tijekom nadbiskupa Munzanija i kasnije pod vodstvom upravitelja hvarškoga biskupa Pušića. Sam je upravljao Nadbiskupijom u najtežem razdoblju represivne komunističke vlasti i kada su mnoge crkve bile porušene, nedostajalo je svećenika i škola za odgoj svećenika. Sav trud i energiju uložio je u obnovu crkava u Nadbiskupiji i sjemeništa. Obnovio je 1949. đačko sjemenište »Zmajević« i Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju, a 1959. osnovao je i Višu bogoslovnu školu. Imenovan je apostolskim administratorom (upraviteljem) Zadarske nadbiskupije 1950., a za naslovnog adraškog biskupa posvećen je 30. ožujka 1952. te za rezidencijalnog zadarskog nadbiskupa 21. siječnja 1961. Tijekom svog službovanja bio je od strane komunističkih vlasti motren i 1953. optužen u montiranom sudskom procesu zbog zabrane staleškog udruženja katoličkih svećenika u NRH te navodnog izbjegavanja plaćanja poreza. Sudjelovao je na svim zasjedanjima Drugoga vatikanskoga koncila. Od 1958. zbog poodmakle dobi dodijeljen mu je kao pomoćnik u biskupskoj službi mons. Marijan Oblak. Nadbiskup Mate Garković preminuo je u Zadru 26. svibnja 1968., a pokopan je u katedrali sv. Stošije u Zadru. »Garković Mate«, *Vodič Arhiva Zadarske nadbiskupije*, dostupno online URL: <https://dazd.hr/vodic-nadbiskupija/hr-azdn-32/> (zadnje posjećeno 17. srpnja 2020.). O nadbiskupu Garkoviću vidjeti više u: Hrvoje NJAVRO, *Društveno i crkveno djelovanje zadarskog nadbiskupa Mate Garkovića (1948. – 1968.)*, diplomski rad, Sveučilište u Zadru, 2019.; Marijan OBLAK, »Razdoblje povijesti Nadbiskupije zadarske od 1948. godine do početka 21. stoljeća«, *Sedam stoljeća zadarske Crkve*, str. 264–267.

⁶¹ Stjepan Iveković je za člana Izvršnog vijeća Sabora NR Hrvatske izabran na 9. zajedničkoj sjednici saborskih vijeća održanoj 6. srpnja 1959. Nenad BUKVIĆ, »Izvršno vijeće Sabora Narodne Republike Hrvatske: ustroj i djelovanje (1953–1963)«, *Arhivski vjesnik*, br. 55, Zagreb, 2012., str. 14.

⁶² HR-ANZD, *Benediktinke Zadar I.* (dopisi, 832/1962., 833/1962., 834/1962., 30. svibnja 1962.).

⁶³ HR-ANZD, *Benediktinke Zadar I.* (dopis Miroslava Krleže od 1. svibnja 1962.).

jemu moli da »svojim moralnim autoritetom pridonese što bržem rješenju obnove našeg prvorazrednog kulturnog i narodnog spomenika«⁶⁴. Ta nastojanja dala su brz i konkretan rezultat, i to tako da je inicijativa išla do najviših državnih dužnosnika i organa NR Hrvatske. Akademija se znatno založila za taj problem i na inicijativu predsjednika Grge Novaka 20. svibnja 1962. održan je sastanak u zgradi Izvršnog vijeća Sabora NR Hrvatske u sobi Vicka Krstulovića, člana Izvršnog vijeća. Tema sastanaka bila je izgradnja kompleksa samostana sv. Marije u Zadru. Na sastanku su sudjelovali: Grga Novak, Branimir Gušić, Vicko Krstulović, Stjepan Iveković, Zlatko Frid (tajnik Komisije za vjerska pitanja) i Vjekoslav Maštrović. Nakon obilne diskusije završen je sastanak na kojem su izglasani zaključci koji će u dogodno vrijeme i postupno otvoriti mogućnost obnove samostana sv. Marije. Taj sastanak bio je od presudne važnosti i politički *preokret* oko obnove samostana sv. Marije jer su sada u problematiku uključeni izvršni republički organi NR Hrvatske. U skraćenoj formi navodimo jednoglasne zaključke te sjednica: 1.) Akademija ima izraditi predstavku na Savjet za kulturu NR Hrvatske (predsjednici Anici Magašić) u svrhu iniciranja odobrenja izgradnje kompleksa sv. Marije kao što je to ranije Akademija predlagala: istočno krilo za samostan benediktinki, a zapadno za Muzej crkvene umjetnosti; 2.) kada Savjet za kulturu uputi taj prijedlog Komisiji za vjerska pitanja, ona će ga dati na Izvršno vijeće, a tamo će taj predmet u potpunosti poduprijeti Vicko Krstulović i Stjepan Iveković. Sutradan na sastanku u Akademiji Grga Novak, Branimir Gušić, Andrija Mohorovičić i Vjekoslav Maštrović dogovorili su da daljnju akciju oko tog predmeta preuzme sedmi Odjel Akademije (Razred za likovne umjetnosti), da se predstavka odmah sastavi, što je i učinio Branimir Gušić, te da se o tome predmetu obavijeste članovi Savjeta za kulturu.⁶⁵ U Akademiji je sutradan (21. lipnja) nakon sastanka sastavljen dopis vezano uz izgradnju i obnovu kompleksa sv. Marije koji je na Savjet za kulturu NR Hrvatske potpisao i poslao predsjednik Grga Novak.⁶⁶

Stvar se pokrenula pa opet stala, unatoč podršci Komisije za vjerska pitanja, NOO Zadar je ustrajao na stajalištu da se ne dopusti obnova samostana, držeći se čvrsto zadanog urbanističkog plana. Početkom kolovoza 1962. kod predsjednika NOO Zadar Ante Sorića održan je sastanak na kojem je sudjelovao i Grga Novak, koji je pozdravio prijedlog NOO Zadar da kompleks sv. Marije »posluži za kulturno-historijske ustanove a ne za potrebe obnavljanje bened. samostana, niti namo u dijelu istočnog krilak«, ali je istodobno predložio da im se ipak »dade zgrade – ulične – između crkve sv. Marije i istočnog krila za potrebe samostana«⁶⁷. Nekoliko dana nakon tog sastanka, sada već kao krajnji korak, nadbiskup Garković šalje opsežan dopis na kabinet Predsjednika Republike u Beograd, odnosno predsjedniku Josipu Brozu Titu. U dopisu se uvodno piše o tome kako je NOO

⁶⁴ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra, Sam. sv. Marije, fol. 1961. – 1964. (dopis br. 920/1962., 15. lipnja 1962.).

⁶⁵ O tome sastanku Vjekoslav Maštrović sastavio je neslužbeni (rukom pisan) izvještaj koji se nalazi u: AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra, Sam. sv. Marije, fol. 1961. – 1964. (Izvještaj, Zagreb, 21. VI. 1962.).

⁶⁶ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra, Sam. sv. Marije, fol. 1961. – 1964. (dopis Savjetu za kulturu NR Hrvatske, br. 10-409/1-1962., od 21. V. 1962.).

⁶⁷ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra, Sam. sv. Marije, fol. 1961. – 1964. (Izvještaj od 7. 8. 1962., u potpisu Vjekoslav Maštrović). To je dio kompleksa koji su naposljetku benediktinke i dobile uz još nešto prostora u istočnom bloku koji se ovdje spominje.

Zadar odbio molbu benediktinki (15. srpnja 1961.) za obnovom samostana i da je na njihovu ponovnu molbu NOK Zadar potvrdio prethodno (*Rješenje* od 11. svibnja 1962.) te da su na poticaj Komisije za vjerska pitanja pri Izvršnom vijeću NR Hrvatske benediktinke ponovno po treći put 23. svibnja 1962. uputile molbu na NOO Zadar ali »koliko nam je poznato iz osobnog kontakta bilo s g. predsjednikom NOO ili g. predsjednikom NOK Zadar, negativni stav u pitanju obnove ‘Svete Marije’ je ostao neizmijenjen i NO općine Zadar i dalje odbija dati dozvolu za popravak o obnovu samostana«⁶⁸. Dalje se opširno u dvanaest točaka navode iscrpni razlozi obnove samostana, između ostaloga se navodi kako je nerazumljivo »da je NO općine Zadar odlučio upravo u samostansku zgradu ‘Svete Marije’ premjestiti gradske muzeje, kad u Zadru ima i previše slobodnih i zgodnih površina za eventualnu i novu lokaciju gradskih muzeja«. U obrazloženju se dalje navodi da je NOO Zadar dobro poznato kako je Nadbiskupski ordinarijat Zadar s Akademijom potpisao ugovor o tome da se za stanovanje redovnica obnovi samo jedno (istočno) krilo, a u drugom smjesti muzej crkvene umjetnosti koji bi bio dostupan javnosti. Nadalje se postavlja pitanje humanog karaktera, dok je svim dopuštena obnova svojih u ratu porušenih kuća i kojima je država materijalno pomogla obnovu »zašto se to sprječava jednom preko tisućugodišnjem povijesnom samostanu koji je službeno priznat prvorazrednim kulturno-nacionalnim spomenikom«? Na kraju se moli Predsjednika da radi humanih, kulturnih i nacionalnih razloga dozvoli popraviti i obnoviti tisućljetni samostan sv. Marije.⁶⁹

Na drugoj strani ta inicijativa i problemi oko obnove samostana sv. Marije inicirani su i na Biskupskoj konferenciji Hrvatske. Zadarski nadbiskup Garković zatražio je od nadbiskupa Šepera da se pitanje obnove samostana sv. Marije, ali i zabrane gradnje i njegove obnove prema odluci NOO Zadar od srpnja 1961. i rješenju NOK Zadar od svibnja 1962., stavi kao jedna od točaka dnevnog reda na sljedećoj sjednici biskupske konferencije. Na to mu je nadbiskup Šeper odgovorio da će Biskupska konferencija imati vrlo mali broj točaka na dnevnom redu zbog odlaska biskupa na vatikanski Koncil, ali će predloženi predmet uvrstiti pod razno (*eventualia*) i da se tom prigodom sastavi sažeti referat i nacrt moguće predstavke.⁷⁰ Inicijativa je u tom pravcu nastavljena i nadbiskup Garković je u rujnu 1962. priložio kratki referat (sastavio biskup Marijan Oblak) za Biskupsku konferenciju. Na kraju referata se navodi da su u kompleksu sv. Marije započeli građevinski radovi, a jedan objekt djelomično zahvaća u posjed samostana bez obzira na pravnu vlasničku regulativu i propise te uvjetuje rušenje jednog dijela samostanske zgrade. Benediktinke su podnijele žalbu NOO Zadar kako bi se ta stvar pravno regulirala, ali do rujna 1962. nisu dobile nikakav odgovor. NOO Zadar nije odustajao od svoje namjere urbanističkog plana, čime nije dozvoljavao obnovu Sv. Marije i borba za obnovu tog samostana ušla je u odlučnu, završnu fazu, »ili se samostan mora obnoviti ili će na njemu u veoma kratko vrijeme biti drugi sadržaj«⁷¹. Na poticaj Biskupske konferencije predstavku za obnovom samostana

⁶⁸ HR-ANZD, *Benediktinke Zadar I*. (dopis, Kabinetu Predsjednika Republike Beograd, br. 1326/62., 12. kolovoza 1962.).

⁶⁹ HR-ANZD, *Benediktinke Zadar I*. (dopis, Kabinetu Predsjednika Republike Beograd, br. 1326/62., 12. kolovoza 1962.).

⁷⁰ HR-ANZD, *Benediktinke Zadar I*. (dopis, Nadbiskup Zagrebački, 4. IX. 1962.).

⁷¹ HR-ANZD, *Benediktinke Zadar I*. (dopis nadbiskupu Franji Šeperu br. 1463/1962., 8. rujna 1962. i priloženi referat: Povijesni samostan čč. ss. benediktinki »SVETA MARIJA« u Zadru.).

sv. Marije Katolički episkopat NFR Jugoslavije sa zaključcima (od 13. rujna 1962.) *jednodušno* je uputio Saveznom izvršnom vijeću (Saveznoj komisiji za vjerska pitanja) u Beogradu »u najboljoj nadi da će joj biti brzo udovoljeno«⁷². Unatoč svim nastojanjima, sljedeće godine nije bilo pomaka. Na zahtjev biskupa Oblaka u rujnu 1963. Komisija za vjerska pitanja SR Hrvatske dostavila je dopis Nadbiskupskom ordinarijatu u kojem se daje pregled institucija koje su *za*, a koje *protiv* obnove samostana. Među njima i dalje stoji nepromijenjena odluka Narodnog odbora (bivšeg) Kotara Zadar da se ne dozvoli obnova samostana jer bi se time »remetila cijela arhitektonska regulaciona osnova« grada Zadra po kojem se planu osim izgradnje kulturno-povijesnih ustanova (muzeja) nasuprot samostanu planira i izgradnja novog hotela. Osim toga, od četiri relevantne kulturne republičke državne institucije kojih se pitalo mišljenje vezano uz obnovu samostana dvije (Institut za narodnu umjetnost SR Hrvatske i Urbanistički institut SRH) su podržavale NOO Zadar da se ne izvodi obnova, a dvije (Akademija i Konzervatorski zavod SRH) da se odobri obnova samostana.⁷³

Nakon što su se u pitanje obnove kompleksa sv. Marije uključile najviše republičke institucije inicijativa se tada pokrenula i na niže gradske vlasti NOO Zadar (od 1963. Skupština općina Zadar). Iako sljedeće godine (1963.) nije bilo konkretnog pomaka, ipak se pristupilo međusobnim pregovorima predstavnika Nadbiskupije i gradskih (općinskih) vlasti uz posredovanje republičkih upravnih organa i Akademije. Početkom 1964. započeli su, iako ne baš *idilično* s gradskim predstavnicima, novi krugovi pregovora i dogovora s državnim, ali ovaj put kako bi trajno riješili pitanje obnove samostana i utemeljenja SICU. Biskup Oblak je krajem veljače 1964. bio u audijencije kod Ivana Krajačića predsjednika Sabora SR Hrvatske na kojoj je bio prisutan i Ivo Senjanović, predsjednik Republičke Vjerske komisije, gdje se razgovaralo o obnovi samostana sv. Marije, gdje su ga navedeni »uvjerali da postoji dobra volja« pravičnog i konstruktivnog načina oko pristupa obnovi samostana sv. Marije. Također i da je Skupština općina (SO) Zadar podnijela novi prijedlog Republičkoj Vjerskoj komisiji za obnovu samostana. Tom informacijom je biskup Oblak bio iznenađen i odmah po dolasku u Zadar uputio je pismo Jovici Jokiću, predsjedniku SO Zadar, u kojem ga obavještava o tome kako se nada da će i Nadbiskupski ordinarijat biti upoznat s tim prijedlogom kako se ne bi raspravljano o tom pitanju *de nobis sine nobis* (o nama bez nas). Zato očekuje da o tome budu obaviješteni uprava samostana sv. Marije i Nadbiskupski ordinarijat te izražava »pravu i veliku nadu« o zajedničkom dogovoru oko pitanja obnove samostana.⁷⁴ Od tada su ipak krenuli dogovori, pregovori i mnogobrojni sastanci. U tu svrhu osnovan je Koordinacijski odbor za obnovu kompleksa sv. Marije, kao tijelo koje je razmatralo i predlagalo rješenja, a u koji su bili uključeni predstavnici općine Zadar i Nadbiskupskog ordinarijata. Koordinacijski odbor je na svojim sastancima donosio prijedloge i zaključke, koji su davani na uvid SO Zadar i Nadbiskupskom ordinarijatu.

---

⁷² HR-ANZD, *Benediktinke Zadar I.* (prijepis, Uglednom Saveznom izvršnom vijeću [rukom dopisano: Saveznoj komisiji za vjerske poslove] Beograd).

⁷³ AZHAZUZD, kut. *SICU Sam. Sv. Marije Zadar*, fasc. Zbirka Zlato i srebro Zadra, Sam. sv. Marije, fol. 1961. – 1964. (dopis, Nadbiskupski ordinarijat Zadar, br. 08-173-1/1963., 19. IX. 1963.).

⁷⁴ HR-ANZD, *Benediktinke Zadar I.* (dopis Jovici Jokiću predsjedniku SO Zadar, br. 477/1964., 29. veljače 1964.).

Problem obnove samostana rješavan je s najviših crkvenih instancija, a o tome je bio obaviješten i Vatikan, odnosno sam papa Pavao VI. U pismu koje je kardinal Amleto Giovanni Cicognani, državni tajnik Svete Stolice i tajnik Kongregacije za istočne Crkve, poslao nadbiskupu Garkoviću, navodi se kako Sveti Otac izražava radost zbog skore devetostoljetne proslave postojanja samostana benediktinki u Zadru, ali istodobno i veliku žalost »znajući da samostan koludrica u ratu skoro do temelja porušen još strši u ruševinama tako da se on sve do sada nije obnovio«. Nadalje, izražava žarku želju gajeći »veliku nadu da se neće ništa propustiti« kako bi se u predstojećoj obljetnici samostan obnovio i potiče nadbiskupa (i pomoćnog biskupa) zadarskog da poduzmu »korake kod državnih vlasti« te pozovu svoje vjernike da prema svojim mogućnostima doprinesu svojim priložima obnovi samostana.⁷⁵ To pismo je, uz popratni dopis Nadbiskupskog ordinarijata, u veljači 1965. upućeno na više adresa, ponajprije lokalnim predstavnicima vlasti, predsjedniku SO Zadar Jovici Jokiću, zatim republičkoj izvršnoj vlasti predsjedniku IVS SR Hrvatske Miki Špiljku, i Republičkoj komisiji za vjerska pitanja te prema državnim institucijama SFR Jugoslavije, Sekreterijatu za vanjske poslove i Saveznoj komisiji za vjerska pitanja u Beogradu.⁷⁶ U poratnom dopisu Špiljku, pomoćni biskup Oblak navodi kako su duboko uvjereni da je što hitnije rješenje obnove samostana benediktinki »ne samo u interesu ovoga grad nego i čitave narodne zajednice«. Napominje i da je Biskupska konferencija sa svoja dva zasjedanja uputila Saveznom izvršnom vijeću predstavku vezano uz rješavanje pitanja samostana sv. Marije i smatra kako će rješenje toga »biti krupan doprinos normalizaciji odnosa između Katoličke crkve i Države«⁷⁷. Rješavanje pitanja obnove samostan sv. Marije očito je bilo je uzdignuto na najvišu diplomatsku međudržavnu razinu između Vatikana i SFR Jugoslavije.

Nakon toga, nastavljeni su i sastanci s najvišim republičkim tijelima, napose Izvršnim vijećem Sabora (IVS) SR Hrvatske. Jedan od takvih važnih sastanaka, na najvišoj razini, održan je početkom ožujka 1965. u IVS SR Hrvatske, gdje su s obzirom na daljnji tijek događaja oko pitanja obnove samostana donijeti »neobvezujući« zaključci, koje su prihvaćeni od svih strana sudionika tog sastanka, a na njemu su bili prisutni: Većeslav Holjevac i Ivo Senjanović u ime IVS SR Hrvatske, mons. Marijan Oblak u ime Nadbiskupskog ordinarijata Zadar, u ime Akademije predsjednik Grga Novak i Branimir Gušić, u ime SO Zadar Jovica Jokić i Albin Švorinić i u ime Republičkog sekretarijata za kulturu SR Hrvatske Miljenko Paravić. Na tom sastanku su »izražena zajednička mišljenja prisutnih« oko kojih su se načelno svi složili, a to je: ubrzati rješavanje problema obnove samostana; koordinacijski utvrditi prenamjenu zemljišta na kojem se ima obnoviti samostan. Za posljednji prijedlog stoji kako su predstavnici SO Zadar izjavili da se »o tome moraju prethodno konzultirati s političkim rukovodstvom i stručnjacima na terenu«⁷⁸. Nakon toga, pod *pritisikom* vrhovnih

⁷⁵ HR-AZDN, *Benediktinke Zadar I.*, pismo, Secretaria di Stato di sua Santità, br. 36340, Vatikan, 9. prosinca 1964., u potpisu kardinal Cicognani (kardinal Amleto Giovanni Cicognani, državni tajnik Svete Stolice i tajnik Kongregacije za istočne Crkve).

⁷⁶ HR-AZDN, *Benediktinke Zadar I.*, dopisi: Mika Špiljak, predsjednik Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske (br. 271/1965., 9. veljače 1965.); Jovan Jokić, predsjednik SO Zadar (br. 267/1965., 8. veljače 1965.); prijepis, br. 265/1965., 8. veljače 1965.

⁷⁷ HR-AZDN, *Benediktinke Zadar I.*, dopisi: Mika Špiljak, predsjednik Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske (br. 271/1965., 9. veljače 1965.).

⁷⁸ HR-AZDN, *Benediktinke Zadar I.*, Zabilješka sa sastanka održanog 2. ožujka 1965. godine u Izvršnom vijeću Sabora SR Hrvatske.

republičkih izvršnih organa, rukovodeće političke strukture SO Zadar popuštaju i ubrzo nakon nekoliko mjeseci SO Zadar *Zaključkom* od 2. srpnja 1965. ustupa »dio kompleksa Sv. Marije za izgradnju samostana Benediktinki«⁷⁹. Kasnije je dogovorom oko podjele zemljišta kompleksa sv. Marije između grada Zadra i sestara benediktinki usuglašen te je sklopljen *Ugovor o namjeni i izgradnji kompleksa samostana Svete Marije benediktinki u Zadru* (29. ožujka 1967.) i konačno SO Zadar – Odjel za komunalne poslove, urbanizam i građevinarstvo izdaje *Rješenje* (13. ožujka 1968.) kojim se mijenja dotadašnji urbanistički plan koji nije dozvoljavao obnovu samostana i time benediktinkama daje urbanistička suglasnost za rekonstrukciju i izgradnju samostanske zgrade na kompleksu sv. Marije.⁸⁰

Punih osam godina, od 1960., kada su benediktinke podnijele zamolbu za obnovom do 1968., kada su dobile rješenje da mogu pristupiti obnovi »samostanske zgrade na kompleksu sv. Marije«, trajala je pravna *borba* i politička uvjeravanja prema općinskim i republičkim tijelima da se zadarskim benediktinkama odobri obnova samostana sv. Marije. Kao sudionik tih pregovora i zastupnik zadarske nadbiskupije mons. Oblak je naveo kako su to bila duga i mučna pregovaranja s gradskim i državnim vlastima »od potpunog brisanja samostana s njegova povijesnog prostora do dopuštanja obnove jedna njegova dijela za stanovanje koludrica a druga za smještaj SICU«⁸¹.

Rješenje pitanja obnove samostana bilo je usko vezano uz utemeljenje SICU te su u tom pravcu išli intenzivni pregovori tijekom razdoblja od 1962. do 1968. godine. Pitanje utemeljenja i izgradnje zgrade u kojoj će biti smješten SICU je neka druga tema za drukčiji pristup toj problematici i zato ovdje nije obrađena jer bi to zahtijevalo znatno opsežniju studiju. Utemeljenja SICU i obnova samostana su u naravi stvari povezani zato jer je građevinski kompleks sv. Marije međusobno spojen i teško je ga je bilo pritom fizički razdvajati. U konačnosti i dan-danas taj kompleks čini jednu arhitektonsku cjelinu koja je odvojena samo pregradnim zidovima i vratima. Na drugoj strani, pitanje obnove samog samostana također je vezano uz pitanje rješavanja zbirke »Zlato i srebro Zadra« i osnivanja *muzeja*, odnosno Zbirke crkvenih umjetnina, koji je od samog početka trebao biti dostupan široj javnosti. Pitanje tog muzeja uvjetovalo je dopuštenje obnove samostana jer jedno bez drugog nije moglo biti riješeno.

Po *Rješenju* Odjela za komunalne poslove, urbanizam i građevinarstvo SO Zadar, izdanim 13. ožujka 1968., moglo se konačno pristupiti rekonstrukciju i izgradnju samostanske zgrade. Glavni projekt, tj. arhitektonski nacrt za izgradnju radi Mladen Kauzarić (Arhitektonski fakultet, Katedra za projektiranje u Zagrebu),⁸² a izgradnju samostana izvodi građevno poduzeće *Jadran* (Zadar).⁸³ S obzirom na velike troškove koji je iziskivala obnova i izgradnja samostana, dio troškova podmirile su sestre benediktinke iz svojih

⁷⁹ ASBSMZD, Rješenje, br. UPI 05 – 520/68., 13. ožujka 1968.

⁸⁰ HR-AZDN, *Benediktinke Zadar II.*, Ugovor o namjeni i izgradnji kompleksa samostana Svete Marije benediktinki u Zadru, (29. ožujka 1967.); ASBSMZD, Rješenje, br. UPI 05 – 520/68., 13. ožujka 1968.

⁸¹ M. OBLAK, »Razdoblje povijesti Nadbiskupije zadarske od 1948. godine do početka 21. stoljeća«, *Sedam stoljeća zadarske Crkve*, str. 284. M. OBLAK, »Povijest Zadarske nadbiskupije od 1948. do 70-ih godina 20. stoljeća«, *Zadar i okolica od Drugog svjetskog rata do Domovinskog rata. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 21. studenoga 2007. u Zadru*, Tado ORŠOLIĆ (ur.), Zagreb – Zadar, 2009., str. 111.

⁸² HR-AZND, *Benediktinke Zadar II.*, dopis br. 57/67., 28. lipnja 1967.

⁸³ HR-AZND, *Benediktinke Zadar II.*, Ugovor o izvođenju građevinskih radova na obnovi samostana Sv. Marije u Zadru (ispod rukom dopisano: Radovi su počeli na 22. VI. 1968.).

skromnih vlastitih prihod (djelom prihodom od obeštećenja zemljišta s kompleksa sv. Marije koje su dobile od SO Zadar), a dio je prikupljen organiziranom akcijom prikupljanja pomoći iz župa i biskupija Jugoslavije te osobito inozemstva.⁸⁴ Na posljétku, prilikom ponovnog useljenja i povratka sestara benediktinki u svoj samostan poslije dvadeset šest godina izbjivanja upriličena je velika svečanost 26. i 27. rujna 1970. na kojoj su sudjelovali svi jugoslavenski nadbiskupi i biskupi te brojni općinski i državnički uzvanici i zaslužnici. Svečana procesija simbolično se kretala od Nadbiskupskog sjemeništa, gdje su sestre benediktinke u vrlo skromnim i skućenim uvjetima boravile od 1947. do 1970., pa do obnovljenog samostana.⁸⁵ Izvorni dio samostana sv. Marije, koji je obnovljen i u koji su sestre benediktinke ponovno uselile u rujnu 1970., nalazi se na dijelu parc. zgr. 347, a čiji dio danas, gdje se nalazi objekt samostana, katastarski pripada časnim sestrama benediktinkama (Slika 3). Temeljem uporabne dozvole objekta benediktinkama samostana sv. Marije odobrena je uporaba rekonstruiranog objekta samostana sv. Marije, koja se sastoji od podruma, prizemlja, prvog i drugog kata ukupne površine 1401 m².⁸⁶ Time je u potpunosti završena obnova objekta samostana sv. Marije u Zadru u kojemu danas žive sestre benediktinke.

Kratku sintezu problema obnove samostana dao ja nadbiskup Oblak, kao izravni sudionik koji je uz nadbiskupa Garkovića zastupao Nadbiskupski ordinarijat i koji je zasigurno jedna od najzaslužnijih osoba kojoj se ima pripisati obnova samostana benediktinki. On je pritom naveo i da Zadarska nadbiskupija i samostan sv. Marije čuvaju obilje dokumenata o tome te da bi jednom »netko mogao na temelju tih dokumenata napisati doktorsku disertaciju o poratnoj obnovi kompleksa sv. Marije«. Budući da je bio ključna osoba oko rješavanja pitanja obnove samostana, u nekoliko točaka dajemo njegovo zaključno razmatranje vezano uz obnovu samostana pri čemu naglašavamo: a) gradska upravna i politička vlast nije željela obnovu samostana sv. Marije na njegovu prostoru niti utemeljenje SICU-a; b) postojao je dio gradskih vlasti i političkih snaga koji su podupirali obnovu samostana i one su s vremenom jačale; c) IVS NR, odnosno SR Hrvatske, i njegovi organi bez obzira »na razilaženja u stavovima, bili su otvoreniji i skloniji rješavanju obnove samostana« i utemeljenju SICU-a; d) Akademija i Društvo povjesničara umjetnosti u Zagrebu te Akademijin Institut i Konzervatorski zavod u Zadru otvoreno su se zauzimali za obnovu kompleksa samostana sv. Marije i za utemeljenje Zbirke crvenih umjetnina kao i »za fizičku i moralnu povezanost« između dviju zgrada, samostana i muzeja; e) u ožujku 1967. sklopljene je *Ugovor o namjeni i izgradnji kompleksa samostana Svete Marije benediktinki*

⁸⁴ HR-AZND, *Benediktinke Zadar II.*, Pax. Ovdje se za obnovu samostana sv. Marije sestre benediktinke najviše zahvaljuju: Papi Pavlu VI., Zadarskoj, Zagrebačkoj i Sarajevskoj nadbiskupiji, subrači RSB u Njemačkoj, Italiji, Austriji, a naročito samostanima Koningmunster, Muri-Gries, Herstelle, Sorretano, i Biskupskoj konferenciji Njemačke. ASBSMZD, Odbor za obnovu Predsjedništvu Biskupskih konferencija, Zadar, 15. lipnja 1968. Za obnovu dijela samostanskog kompleksa, prema troškovniku za potpunu obnovu dijela samostana kojim se treba financirati samostan benediktinki, bila su potrebna sredstva u iznosu od stotinu i pedeset milijuna starih dinara. Sestre benediktinke nisu mogle same financirati sve troškove, nego je zatraženo od Biskupske konferencije da se pokrene prikupljanje potrebnih sredstava u iznosu od četrdeset milijuna starih dinara.

⁸⁵ »Benediktinke su se vratile u svoj 900 godina stari samostan«, *Glas Koncila*, god. IX, br. 20, 11. listopada 1970. O organizaciji središnje proslave i svečanosti preseljenja benediktinki u obnovljeni samostan sv. Marije postoji brojna dokumentacija u fondu: HR-AZND, *Benediktinke Zadar II.*

⁸⁶ ASBSMZD, Dozvola za upotrebu objekta, br. Upl 09-3337/1975., 25. 2. 1976.

u Zadru između SO Zadar, Nadbiskupskog ordinarijata Zadar i samostana benediktinki Svete Marije Zadar uz supotpis predstavnika Komisije za vjerska pitanja i Akademije. Prema Ugovoru kompleks sv. Marije podijeljen je na dva dijela: samostan (kojem pripadaju crkva, zvonik, kapitularna dvorana i središnje dvorište) u istočnom krilu u kojem su smještene sestre benediktinke, a u drugome sjeverno-zapadnom krilu smještena je SICU. Parlatorij se ima dijelom upotrijebiti za potrebe samostana, a dijelom za potrebe SICU. Izradu idejnog projekta cijelog kompleksa sv. Marije financira SO Zadar. Benediktinke financiraju izgradnju samostana, a SO Zadar prostor i zgradu SICU, dok parlatorij zajednički sufinanciraju sestre benediktinke i SO Zadar.⁸⁷ Dopuna toga ugovora učinjena je nekoliko godina poslije 1971. definiranjem korištenja parlatorija, gdje se prizemlje i prvi kat stavljaju za potrebe samostana benediktinki, a drugi kat za potrebe SICU.⁸⁸ Zaključci koje je nadbiskup Oblak donio sadrži i dio odgovora zašto je obnova kompleksa sv. Marije trajala tako dugo i koji su čimbenici utjecali na proces obnove samostana, a kasnije i utemeljenja SICU-a.

Zaključak

Problem oko obnove samostana i crkve sv. Marije pokazao se odmah po završetku rata 1945., kada su novouspostavljene *narodne* vlasti htjele izvršiti stavljanje cjelokupnog kompleksa sv. Marije i njihove imovine *pod privremenu državnu upravu*. Nakon što tada nije uspio pokušaj eksproprijacije petnaest godina poslije (1960.), NOO Zadar oduzima zemljište kompleksa sv. Marije, ali i samostana, i to tako da se grad Zadar upisuje u zemljišne knjige na veći dio dijela kompleksa sv. Marije kao *društveno vlasništvo*. Sve se to događalo odmah po završetku restauratorsko-konzervatorskih radovi na crkvi sv. Marije, čiju obnovu je financirala Akademija, koja se uključila u obnovu kompleksa sv. Marije odmah po završetku rata. NOO Zadar, temeljem novog urbanističkog plana, 1960. donosi odluku da se u centralnom dijelu poluotoka i na zemljištu kompleksa sv. Marije grade četiri muzeja. U trenutku kada sestre benediktinke podnose molbu za obnovom samostana takav urbanistički plan je bio već zaključen i one su, na svoje i čuđenje Nadbiskupskog ordinarijata koji je tada vodio pregovore s predsjednikom NOO Zadar, dobile odbijenicu molbe za obnovom svog samostana.

Samostan sv. Marije bio je jedan od najstarijih takvih samostana u Hrvatskoj i bez premca kulturno-povijesni spomenik prvog reda pa su sestre benediktinke i Nadbiskupski ordinarijat Zadar opravdano s negodovanjem postavili pitanje zašto su tadašnje vlasti nastojale na takav način *izbrisati* taj samostan, kako navodi biskup Oblak. U *spašavanje* samostana sv. Marije odmah se uključila Zadarska nadbiskupija, zastupana u osobi tada mladog pomoćnog biskupa mons. Marijana Oblaka, koji je strpljivo, ali i čvrsto, zastupao benediktinke i stavove nadbiskupije u dugotrajnim i mukotrpnim pregovorima s gradskim i republičkim

---

⁸⁷ M. OBLAK, »Povijest Zadarske nadbiskupije od 1948. do 70-ih godina 20. stoljeća«, *Zadar i okolica od Drugog svjetskog rata do Domovinskog rata*, str. 111–112; HR-AZDN, *Benediktinke Zadar II.*, Ugovor o namjeni i izgradnji kompleksa samostana Svete Marije benediktinki u Zadru, (29. ožujka 1967.).

⁸⁸ HR-AZND, *Benediktinke Zadar II.*, Ugovor o dopuni Ugovora o namjeni i izgradnji kompleksa samostana Svete Marije benediktinki u Zadru od 29. ožujka 1967. godine, 12. studenoga 1971.

tijelima oko obnove samostana, koji su faktički odlučivali o njegovoj sudbini. Budući da se s gradskim vlastima nije mogao postići dogovor, *slučaj* obnove benediktinskog samostana sv. Marije bio je tada uzdignut na rješavanje kod najviših crkvenih tijela (Biskupska konferencija i episkopat SFR Jugoslavije) i republičkih organa (IZV SR Hrvatske), ali i posredstvom samog pape Pavla VI., koji je poslao pismo podrške nadbiskupu Garkoviću, čime se vjerojatno i Vatikan diplomatskim putem uključio u rješavanje tog pitanja. Lokalne gradske vlasti, iako su se uporno pozivale na urbanistički plan koji su same donijele, nisu imale odveć izbora, ipak je vrh *Partije* donosio odluke i stvar oko obnove samostana krenula je u drugom pozitivnom smjeru. Ubrzo je osnovan koordinacijski odbor za izgradnju kompleksa samostana sv. Marije u kojem su zastupljeni članovi gradske uprave i Zadarske nadbiskupskije, koji su dogovarali rješenja i nakon godina upornih pregovora s gradskim i republičkim vlastima, gdje je gotovo uvijek posredovala Akademija i njezin Institut u Zadru, došlo je prvo 1965. a zatim 1967. godine do konačnog dogovora oko obnove samostana, a s tim u svezi i izgradnje SICU-a u kompleksu samostana sv. Marije. Koliko je bio dug proces obnove samostana benediktinki u Zadru najbolje svjedoče riječi nadbiskupa Garkovića, koji je znao reći: »Kad se u Zadru poprave sve ruševine onda će se riješiti i pitanje Svete Marije«. ⁸⁹ Doista, tada 1970. godine kada je obnovljen samostan, u Zadru su se mogle vidjeti ruševine sjeverozapadnog krila kompleksa samostana sv. Marije, koje od razaranja još uvijek nije bilo obnovljeno, a gdje će se 1972. izgraditi zgrada SICU-a.

Samostan benediktinki sv. Marije u Zadru ne bio nikada obnovljen i bio bi *izbrisan* da nije bilo jakog otpora sestara benediktinki i Ordinarijata Zadarske nadbiskupije zastupane u osobama nadbiskupa Garkovića i osobito pomoćnog biskupa Oblaka. NOO Zadar, kasnije SO Zadar, i komunističko političko vodstvo nisu popuštali u svojoj provedbi urbanističkog plana po kojem su se na kompleksu samostana sv. Marije imala graditi četiri muzeja, premda realno na tom zemljištu nije bilo dovoljno mjesta za izgradnju takvih muzeja. Pod krinkom izgradnje muzeja samostan je trebao biti oduzet sestrama benediktinkama. Borba za očuvanje samostana bila je vrlo intenzivna na diplomatskoj i političkoj razini jer su u rješavanje toga problema uključeni najviši republički organi te posredno i sama Sveta Stolica. Ta najviše razina na koju je uzdignut problem obnove samostana sv. Marije pridonio je konačnom rješenju kojem su gradska uprava (SO Zadar) i političko vodstvo grada Zadra bili prisiljeni popustiti i dati dozvolu za obnovu samostana.

⁸⁹ »Benediktinke su se vratile u svoj 900 godina stari samostan«, *Glas Koncila*, god. IX, br. 20, 11. listopada 1970.

SUMMARY

*AN ATTEMPT OF EXPROPRIATION AND RENOVATION OF THE BENEDICTINE
NUNNERY AND CHURCH OF ST MARY IN ZADAR (1943 – 1970)*

Benedictine nunnery and church of St Mary in Zadar were among the last historical and cultural monuments that were renovated after the bombing of Zadar in the Second World War. Based on the archival documents, author analyses renovation of the nunnery and church of St Mary in Zadar. Immediately after the ending of the War, in 1945 new communist regime did not succeed to expropriate all the possessions and nunnery of St Mary, and to put them under provisional state management. Since 1948 the management of Yugoslav (Croatian) academy of sciences and arts started preparations for the renovation of the nunnery and church, this renovation was completed by 1959, and mostly financed by the funds from the Academy. In 1960 Benedictine nuns wrote a plea to the National committee of the municipality of Zadar, but the answer was negative, since according to the urbanistic plan this location was prevised for building of four new museums. Because of this, Benedictine nuns, together with the Diocesan Ordinariate, represented by – at that time young – auxiliary bishop Msgr Marijan Oblak, started long negotiations with municipal and republic authorities in order to achieve a compromise solution regarding the renovation of the nunnery. Unfortunately, negotiation with the municipal authorities was not successful, so this question of the Benedictine nunnery renovation had to be further discussed at the highest level between ecclesiastical institutions (Episcopal Conference and Episcopate of Social Federative Republic of Yugoslavia) and republic institutions (Executive Council of Socialistic Republic of Croatia). Moreover, even the Vatican diplomacy, that is pope Paul VI, had to intervene to stipulate these processes. After years of negotiations with municipal and republic authorities, with constant intermediation of the Academy and its Institute in Zadar, situation regarding the renovation improved and final agreement was settled in 1965 (i.e., 1967). This agreement regarding the renovation of the nunnery included establishment of a permanent exhibition of the sacral art within the monastery complex. Nuns returned into renovated nunnery in 1970, that is after 26 years of “exile”. Finally, the building of the museum for the permanent exhibition of the sacral art was finished in 1972, and the exhibition was opened for the public in 1976.

KEY WORDS: Benedictine nunnery of St May, Archdiocesan Ordinariate in Zadar, Academy, National Liberation Committee Zadar, bishop Marijan Oblak.